

ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΞΕΛΟΣ, Ἀμβούργο

KARL JASPERS

ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ
ΚΑΙ ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ
Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ
(*DIE GEISTIGE SITUATION DER ZEIT*, 1931)

Κοντά στα έλβετικά σύνορα κατοικοῦσαν οἱ τρεῖς μεγάλοι τῆς σύγχρονης γερμανικῆς φιλοσοφίας: ὁ Karl Jaspers, ὁ Martin Heidegger καὶ ὁ Ernst Bloch. Ἡ Basel, τὸ Freiburg καὶ τὸ Tübingen, ὅπου ἀντίστοιχα κατοικοῦσαν, ἀπέχουν μόνο μερικὲς ὥρες τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ὁ διάλογος ὅμως καὶ ἡ ἄμεση ἐπαφὴ μεταξὺ αὐτῶν τῶν τριῶν ἐκπροσώπων τῆς εὐρωπαϊκῆς πνευματικῆς ζωῆς λείπει.

Αὐτὴ ἡ ἀπομόνωση, χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴ σημερινὴ κοινωνία καὶ τὶς ἐντὸς αὐτῆς ἐμφανιζόμενες φυγόκεντρες δυνάμεις, ἔχει ὀρισμένους λόγους. Ὁ ὀρίζοντας τῆς ἄμεσης ἐμπειρίας καὶ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο ποὺ μέσα του ὠρίμασαν καὶ ἔδρασαν οἱ τρεῖς ἐρευνητὲς εἶναι τὰ ἴδια. Ἐζησαν συνειδητὰ τοὺς δύο παγκόσμιους πολέμους καὶ τὶς τρεῖς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς ἀνακατατάξεις τῶν τελευταίων 50 ἐτῶν: τὴ μετατροπὴ τῆς αὐτοκρατορίας σὲ δημοκρατία μὲ τὴν κατάργηση τῆς μοναρχίας τὸ 1918, τὸν παραμερισμὸ τῆς δημοκρατίας ἀπὸ τὴν φασιστικὴ δικτατορία ἐθνικοσοσιαλιστικῆς μορφῆς τὸ 1933, τὴν καθιέρωση σοσιαλιστικῶν τρόπων παραγωγῆς καὶ κοινωνικῶν σχέσεων σ' ἓνα τμῆμα τῆς Γερμανίας στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν τὸν τερματισμὸ τοῦ τελευταίου πολέμου. Ἡ κεντρικὴ σκέψη εἶναι ὅμως ἐκάστοτε διαφορετικὴ. Γιὰ τὸν Jaspers εἶναι ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ ἀγώνας γιὰ τὴ σύλληψή της, ἀκριβέστερα ἡ ἐλευθερία ποὺ ξεφεύγει, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἐπιχειρεῖ νὰ τὴν ἀδράξει μὲ τὶς λογικὲς ἐννοιές του καὶ συγχρόνως τὴν φοβᾶται καὶ τῆς κρύβεται. Γιὰ τὸν Heidegger εἶναι τὸ κεντρικὸ θέμα, τὸ εἶναι, τὸ πρεσβεῖα καὶ δυνάμει ὑπερέχον, κάτι τοῦ ὁποῖου τὴν ἐπιταγὴ ἀκούει ὁ στοχασμός. Ἡ προϊοῦσα λήθη τοῦ εἶναι ἀποτελεῖ τὸ πραγματικὸ περιεχόμενο τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Γιὰ τὸν Bloch πάλι εἶναι ἡ ἐλπίδα ἡ κεντρικὴ λέξη, τὸ πέρασμα τοῦ εἰσέτι μὴ ὄντος στὴν περιοχὴ τῶν ὄντων, ἡ συμπαρισταμένη ἀναμονὴ τῆς ἀνύψωσης τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρώπινης συμβίωσης.

Σ' αὐτὰ τὰ τρία θέματα ἀνταποκρίνονται οἱ μορφές στὶς ὁποῖες ἀναφέρονται ὁ Jaspers, ὁ Heidegger καὶ ὁ Bloch γιὰ νὰ συνδέσουν τὶς φιλοσοφικές τους ἀποφάνσεις μὲ τὴν παράδοση. Γιὰ τὸν Jaspers εἶναι οἱ σημαντικότεροι διανοητὲς ὁ Kierkegaard καὶ ὁ Nietzsche, ἂν καὶ ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς φαίνεται παράδοξος, δηλαδὴ ὁ συνδυασμὸς τοῦ ἀντιχριστιανικοῦ Nietzsche μὲ τὸν χριστιανὸ ἀλλὰ πολέμιο τῆς ἐκκλησίας Kierkegaard. Πάνω στὸν Heidegger εἶχε τὴν πιὸ ἰσχυρὴ ἐπίδραση ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία, ἰδιαίτερα ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ στὸν Ernst Bloch ἡ διαλεκτικὴ φιλοσοφία τοῦ Hegel καὶ τοῦ Marx.

Μὲ τὶς διαφορὲς τῶν τριῶν θεμάτων καὶ τῶν σημείων ἀναφορᾶς στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος εἶχε κάποια σχέση ἢ στάση ποὺ ὁ καθένας τους πῆρε ἀπέναντι στὸ πολιτικὸ γίγνεσθαι τῆς ἐποχῆς του. Ἐνῶ ὁ Jaspers μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν φιλελεύθερος, σὰν ὁπαδὸς τοῦ φιλελευθερισμοῦ ποὺ δὲν ἐξαντλεῖται μὲ τὸ *laissez faire* ἀλλὰ ἀντλεῖ διαρκῶς ἀπὸ τὸ βάθος τῆς δύναμης τῆς φιλελεύθερης ἀνοχῆς, ἐνῶ ὁ πρῶτος λοιπὸν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν μορφὴ τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, τείνει ὁ Heidegger πρὸς τὰ δεξιὰ πρὸς τὴν πλευρὰ ποὺ νοσταλγεῖ τοὺς ἀρχέγονους δεσμοὺς καὶ τὶς ἀρχαϊκὲς συνθῆκες καὶ ποὺ στὶς κρίσιμες χῶρες μετατρέπεται σὲ φασισμό. Ὁ Ernst Bloch ποὺ δίδασκε ὥς τὸ 1961 στὴν Ἀνατολικὴ Γερμανία (Leipzig), συμπαθεῖ τὸ ἐργατικὸ κίνημα καὶ ἀναγνωρίζει τὴν κοινωνικὴ πρόοδο.

Ἀπὸ τὴ διαφορὰ στὸν καθορισμὸ τοῦ θέματος στὴν ἑνταξίᾳ στὴν πνευματικὴ παράδοση καὶ στὴν πολιτικὴ στάση ἐξηγεῖται τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐποχὴ τῆς πλατύτερης ἀπήχησης καὶ τῆς νομιμότερης ἐπίδρασης εἶναι σὲ κάθε περίπτωση μιὰ ἄλλη. Ἐνῶ ὁ Jaspers ἀσκεῖ μεγαλύτερη ἐπίδραση ἀπὸ τὸ 1919-1933, τὴν ἐποχὴ τῆς δημοκρατίας τῆς Βαϊμάρης, γίνεται γνωστὸς ὁ Heidegger, τοῦ ὁποῖου *Τὸ εἶναι καὶ ὁ χρόνος* δημοσιεύθηκε τὸ 1927, σὲ εὐρύτερους κύκλους στὰ χρόνια ἀνάμεσα στὸ 1933 καὶ στὸ 1945, δηλαδὴ τὴν ἐποχὴ τοῦ Γ' Ράιχ.

Ὁ Bloch ἔχει ἓνα σημαντικὸ ρόλο στὴν ἀκαδημαϊκὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἀνατολικῆς Γερμανίας ἀπὸ τὸ 1949-1961. Οὔτε ἐπίσημος οὔτε ἡμιεπίσημος φιλόσοφος τῶν ἐθνικοσοσιαλιστῶν ὑπῆρξε ποτὲ ὁ Heidegger, ὅπως πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο συμπληρωματικά, γιατί αὐτοὶ δὲν χρειάζονταν καθόλου φιλοσόφους. Μόνο προπαγανδιστὲς τύπου Rosenberg (*Ὁ μῦθος τοῦ 20οῦ αἰῶνα Der Mythos des 20. Jahrhunderts*), μποροῦσαν νὰ χρησιμοποιήσουν καὶ συλλέκτες τῶν φράσεων στὸ ἔργο τοῦ Nietzsche ποὺ ἀποσκοποῦν στὴν προβολὴ μιᾶς θεωρίας τοῦ πολέμου καὶ τοῦ φύλου. Τὸ «εἶναι» ἦταν πολὺ νεφελῶδες καὶ ἡ «ἀγωνία» καὶ ἡ «μέριμνα» ἀνεπίκαιρες.

Ὁ Jaspers γεννήθηκε στὸ Oldenburg, στὴν προτεσταντικὴ βόρειο Γερμανία. Σπούδασε νομικὰ καὶ ἰατρικὴ. Πῆρε τὸ διδακτορικὸ δίπλωμα τῆς

Ίατρικῆς τὸ 1909, ἀνακηρύχθηκε ὑφηγητὴς τῆς Ψυχολογίας τὸ 1913, δημοσίευσε τὸ 1919 τὴν πρώτη του μεγαλύτερη φιλοσοφικὴ ἐργασία, τὴν *Ψυχολογία τῶν κοσμοθεωριῶν* (*Psychologie der Weltanschauungen*), ἔγινε τὸ 1921 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Heidelberg, ἀπολύθηκε τὸ 1937, ἐγκαταστάθηκε ἐκ νέου τὸ 1945. Δέχθηκε τὴν ἔδρα ποὺ τοῦ πρόσφερε τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Basel, ὅπου καὶ δίδαξε ἀπὸ τὸ 1948-1961 ὡς τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας καὶ ὅπου ἔζησε ὡς τὸ θάνατό του ἀφιερωμένος στὴν συγγραφικὴ του δράση.

Τὰ ἔργα του μποροῦν νὰ διαχωριστοῦν σὲ 4 μεγάλες ομάδες: Στὰ χρόνια ἀπὸ τὸ 1909-1919 ἀνήκουν τὰ συγγράμματά του στὸν κλάδο τῆς ψυχιατρικῆς, ψυχολογίας καὶ νευρολογίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ κορύφωμα ἀποτελεῖ ἡ *Γενικὴ ψυχοπαθολογία* (*Allgemeine Psychopathologie*, 1913). Κατοπινὲς πραγματεῖες ἐφάπτονται μὲ αὐτὸ τὸ ἀρχικὸ πεδίο τῆς ἔρευνας τοῦ Jaspers ὅπως εἶναι ἡ μελέτη *Strindberg καὶ Van Gogh* (1922), ὅπου ἐπιχειρεῖται ἡ παθογραφικὴ ἀνάλυση τῶν δύο καλλιτεχνῶν.

Στὴν δεύτερη ομάδα ἀνήκουν τὰ καθαρὰ φιλοσοφικὰ συγγράμματά του, μεταξὺ αὐτῶν τὸ βασικὸ ἔργο τοῦ Jaspers, ἡ τρίτομη *Φιλοσοφία* τοῦ 1932 καὶ τὸ πρῶτο μέρος τῆς φιλοσοφικῆς λογικῆς ὑπὸ τὸν τίτλο: *Περὶ τῆς ἀλήθειας* (*Von der Wahrheit*, 1947).

Στὴν τρίτη ομάδα μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν τὰ συγγράμματα ποὺ δημιούργησε ὁ διάλογος τοῦ Jaspers μὲ μορφές τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας: *Nietzsche* (1936), *Ὁ Descartes καὶ ἡ φιλοσοφία* (Βερολῖνο 1937), *Schelling* (*Schelling, Grösse und Verhängnis*, Μόναχο 1955), *Nikolaus Cusanus* (1964) καὶ ἄλλα.

Ἐδῶ πρέπει νὰ προστεθεῖ ὅτι ἡ ἀπασχόληση μὲ τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι μὲ κανένα τρόπο γιὰ τὸν Jaspers μιὰ φυγή, δὲν εἶναι ἓνα ὑποκατάστατο γιὰ τὴν πηγαία φιλοσοφικὴ προσπάθεια. Ἡ στροφὴ πρὸς τὴν παράδοση εἶναι γι' αὐτὸν μᾶλλον μιὰ εὐκαιρία γιὰ τὸν προσανατολισμὸ ἀνάμεσα στὶς μεθόδους τοῦ φιλοσοφεῖν, τόσο στὶς σήμερα γόνιμες ὅσο καὶ στὶς ἐπικίνδυνα γοητευτικὲς καὶ ἀπογοητευτικὲς. Στὸ ἔργο του *Οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι* (*Die grossen Philosophen*, 1937), ποὺ ἔμεινε ἀνολοκλήρωτο, παρουσιάζει ὑπὸ τὸν τίτλο «Οἱ συνεχεῖς θεμελιωτὲς τοῦ φιλοσοφεῖν» πρῶτα-πρῶτα τὸν Πλάτωνα, τὸν Αὐγουστῖνο καὶ τὸν Kant. Ἡδη αὕτῃ ἡ παράταξη δείχνει ὅτι ὁ Jaspers δὲν θέτει σὰν ἀξίωση τὴν τέλεια ἀνακατασκευὴ τῶν ἐλάχιστων διακλαδώσεων τῆς παράδοσης. Εἰσχωρεῖ στὴ διάσταση τῆς ἱστορίας διαλέγοντας καὶ κατατάσσοντας, χωρὶς ὅμως τὴ διάθεση νὰ ἀποκλείσει. Ἡ προετοιμασία μιᾶς παγκόσμιας ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἔγινε φανερὴ ὅταν τὸ ἔργο ποὺ ἀναφέραμε δημοσιεύτηκε τὸ 1981 γιὰ πρώτη φορὰ μαζὶ μὲ τὰ *Κατάλοιπα* (Karl Jaspers, *Die grossen Philosophen und Nachlass I und II*, hrsg. von H. Saner, München / Zürich 1981).

Μιὰ τέταρτη ομάδα τελικὰ ἀποτελοῦν οἱ πραγματεῖες τοῦ οἱ ἀφιερωμένες στὴν κριτικὴ τῆς ἐποχῆς στὴν πολιτικὴ καὶ στὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς ξεχωρίζουν *Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τῆς ἐποχῆς μας* (*Die geistige Situation der Zeit*), δημοσιευμένη τὴν παραμονὴ τῆς ἐγκαθίδρυσης τοῦ χιτλερικοῦ κράτους τὸ 1931, καὶ *Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἱστορίας* (*Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, 1949).

Ὅλες οἱ ομάδες ποὺ ὀνομάσαμε πρέπει νὰ θεωρηθοῦν σὰν συγκεκριμενοποιήσεις τῆς φιλοσοφικῆς φροντίδας τοῦ Jaspers. Παντοῦ εἶναι τὸ σύμπλεγμα τῶν προβλημάτων τῆς ἐλευθερίας τὸ ἐκφρασμένο ἢ τὸ λανθάνον θέμα.

Ἡ κατανοοῦσα ψυχοπαθολογία, ποὺ ἀναπλάσσει νοητὰ τὴ γένεση τῶν ψυχικῶν ἀνωμαλιῶν, τοποθετεῖται ψηλότερα ἀπὸ τὴν ψυχοπαθολογία, ποὺ ἐρευνᾷ ἀπλῶς τὶς αἰτιακὲς συναρτήσεις. Οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι τῆς μεταφυσικῆς εἶναι τὰ μνημειώδη εἰδῶλα τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀνθρώπου νὰ προχωρήσει, ξεκινώντας ἀπὸ τὸν ἐλεύθερον αὐτοκαθορισμό, στὸ βασίλειο τοῦ τίποτα καὶ νὰ ἀποικήσει τὸ κενό, ποὺ ἀρχικὰ περιβάλλει τὸν ἄνθρωπο, μὲ θεωρήματα, σύμβολα, πίνακες ἀξιῶν καὶ ὁράματα. Στὶς πολιτικὲς καὶ κριτικὲς μελέτες διατυπώνεται ὁ φόβος τῆς ἀπώλειας τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου στὴν ἐποχὴ τῶν μαζῶν. Ἡ διατύπωση αὐτοῦ τοῦ φόβου συνδυάζεται μὲ τὴν ἑκκλήση νὰ μὴν παραδεχόμαστε ἀπόλυτους καθορισμοὺς στὸν τομέα τῶν ἀνθρώπινων καὶ τῶν ἱστορικῶν φαινομένων καὶ νὰ μὴν μαγευόμαστε ἀπὸ πειστικὰ σχήματα καὶ ἀπὸ εὐκολομάθητες ἐννοιακὲς κατασκευές, ἀλλὰ νὰ ἐπιχειροῦμε τὴν κατάδυση πρὸς τὸν πυθμένα τοῦ ἰδίου ἐ γ ὦ καὶ νὰ πολεμᾶμε νὰ ἀγγίξουμε τὸ ἀληθινὸ καὶ τὸ καλὸ σὰν μεμονωμένα ἄτομα καὶ διαρκῶς ἐκ νέου. Στὶς συστηματικὰ διαμορφωμένες φιλοσοφικὲς διατριβὲς τελικὰ κατακτᾶται ὁ δυνατὸς χῶρος τῆς ἐλευθερίας μὲ τὴν ἀπόθηση τοῦ ἰσχυρισμοῦ τῶν μεμονωμένων ἐπιστημῶν ὅτι ἡ ἐξαντλητικὴ ἐξήγηση καὶ ἡ φιλοσοφικὴ καθολικὴ γνώση τους εἶναι δυνατὴ.

Ἡ ἐλευθερία περὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἐδῶ ὁ λόγος δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἐλευθερία τῆς ἀδιάφορης βούλησης, δηλαδὴ σὰν ἀπεριόριστη καὶ δῆθεν χωρὶς καμία αἰτία ἐμφανιζόμενη ἱκανότητα τῆς πράξης ἢ τῆς ἀπραξίας, οὔτε ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνεξέλεγκτης, ἀχόρταγης καὶ ἀπείθαρχης ἐνέργειας, οὔτε ἡ ἐλευθερία τῆς θυσίας αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας γιὰ νὰ παραδοθοῦμε μιὰ γιὰ πάντα σὲ μιὰ ἐξουσία καὶ νὰ περικαλυφθοῦμε προστατευτικὰ ἀπὸ τὴν φανταστικὴ ἀλάνθαστη διακυβέρνησή της. Ὁ Jaspers ἐννοεῖ τὴν ἐλευθερία, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση τοῦ Leibniz καὶ τοῦ Kant, σὰν κάποτε ἀναγκαστικὰ πραγματοποιούμενη δυνατότητα τῆς σύλληψης τοῦ ὀρθοῦ καὶ πράγματι συμφέροντος ἀπὸ τὸ λόγο, καὶ σὰν τὴν ἐπόμενην περιαγωγὴ τῆς ψυχῆς καὶ τὸν προσανατολισμὸ τῆς καθημερινῆς δουλειᾶς καὶ ὁλόκληρης τῆς ζωῆς πρὸς αὐτὸ τὸ ἔλλογο μάθημα, ποὺ μὲ τὴ σειρά του κερδίζει καθαρότητα,

διαφοροποίηση και επίδραση χάρη στην εκτέλεση της νέας πράξης. Ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη και ὁ λόγος, ἡ ἐλεύθερη ὀριοθέτηση μιᾶς νέας ἀρχῆς τῆς καθημερινῆς ζωῆς και ἡ θεωρητική κατάκτηση τῶν ἀληθινῶν συσχετισμῶν ἀναφύονται ἡ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη και ἐνισχύονται ἀμοιβαῖα.

Ὁ Jaspers μιλάει συχνὰ ὅταν θέλει νὰ ἀποδείξει αὐτὴν τὴν πολὺπλοκη ἀλλοίωση γιὰ μιὰ ἐπανάσταση τῆς νοοτροπίας. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς βρίσκεται στὸ κεφάλαιο τοῦ καντιανοῦ ἔργου *Ἡ θρησκεία ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ λόγου* (*Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*), τὸ ἀφιερωμένο στὴ διερεύνηση τοῦ ριζικὰ κακοῦ. Τὴ διδασκαλία τοῦ Kant περὶ τοῦ ριζικὰ κακοῦ πῆρε ὁ Jaspers σὰν θέμα μιᾶς διάλεξης στὴ Ζυρίχη τὸ 1935. Στὴν πανεπιστημιακὴ διδασκαλία του συνηθίζει νὰ τονίζει στοὺς ἀκροατὲς του τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου. Σὲ μιὰ συνομιλία ποὺ εἶχε μὲ τὸν Rudolf Augstein, τὸν ἐκδότη τοῦ περιοδικοῦ *Spiegel* ἔλεγε ὅτι «ἡ ἔννοια τῆς ἐπανάστασης τῆς νοοτροπίας» ἀποτελεῖ ξανὰ τὸ κεντρικὸ νόημα, ἂν και ἐδῶ παίρνει μιὰ πολιτικὴ χροιά. Ὁ Jaspers μιλάει στὴν περίπτωση αὐτὴ περὶ τῆς ἀνάγκης μιᾶς πνευματικῆς ἐπανάστασης, μιᾶς ἠθικο-πολιτικῆς ἐπανάστασης πάνω σὲ πνευματικὴ βάση.

Ἡ σὰν «ἐπανάσταση τῆς νοοτροπίας» νοούμενη ἐλευθερία προετοιμάζεται και δημιουργεῖται τελικὰ ἀπὸ τὸν Jaspers μὲ τὸν συδυασμὸ ἐκκλήσης και περιγραφῆς, μὲ αὐτὸ ποὺ ὀνομάζει φῶτισμα τῆς ὕπαρξης, στὸ ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένος ὁ δεύτερος τόμος τῆς *Φιλοσοφίας* (*Philosophie*, 1932). Ἡ ἐπινόηση τοῦ ὅρου «Φιλοσοφία τῆς ὕπαρξης» ὀφείλεται στὸν Fritz Heine-mann. Ὁ ὅρος αὐτὸς χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ 1931 ἀπὸ τὸν Jaspers γιὰ νὰ διαχωριστεῖ ὁ δικὸς του τρόπος τοῦ φιλοσοφεῖν, τόσο ἀπὸ τὶς καθαρὰ λογικὲς και ἐπιστημολογικὲς ὅσο και ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς ἀναζητήσεις· ἐπίσης γιὰ νὰ ἀνακοινωθεῖ μιὰ φιλοσοφικὴ ἐμβάθυνση τοῦ προβλήματος τοῦ ἀνθρώπου, ἕνας ἀπὸ τὴ σωκρατικὴ ἀπορητικὴ διαλεκτικὴ ἐμπνεόμενος και στὴν ἐκκλήση καταλήγων προβληματισμός. Τὸν ὑπαρξισμό ὑπὸ τὴν ἔννοια τοῦ νέου και κλειστοῦ συστήματος ποὺ μπορεῖ νὰ μαθευτεῖ σὰν κάτι ἔτοιμο και ν' ἀποτελέσει νεκρὸ κτῆμα δὲν ἤθελε ὁ Jaspers ποτὲ νὰ διδάξει. Ὅταν θέλουμε νὰ ἀκριβολογοῦμε πρέπει νὰ προσέχουμε τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῆς φιλοσοφίας τῆς ὕπαρξης τοῦ Jaspers, τὴν θεωρία τῶν κατηγοριῶν τῆς ὕπαρξης στὸ *Εἶναι και Χρόνος* (*Sein und Zeit*) τοῦ Heidegger και στὸν ὑπαρξισμό τοῦ Sartre. Ἐνῶ ὅμως γιὰ τὸν Sartre ἡ λέξη ὕπαρξη σημαίνει τὴν ἀδιαφοροποίητη και οὐδέτερη παρουσία, και ἡ παλαιὰ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν παρουσία (*existentia*) και τὴν οὐσία (*essentia*) διαφαίνεται, εἶναι γιὰ τὸν Jaspers ἡ «ὕπαρξη» τὸ ὄνομα ποὺ μεταχειρίζεται γιὰ νὰ ἐπισημάνει αὐτὸ ποὺ συναντᾶμε σὰν μεμονωμένο και σύγχρονα σὰν πνευματικό, αὐτὸ ποὺ τελικὰ εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι: δηλαδή γιὰ νὰ ἐπισημάνει αὐτὸ ποὺ διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη πραγματικότητα, ποὺ εἶναι μεμονωμένη ἀλλὰ

φορτωμένη με τις αἰσθήσεις καὶ τὰ ὑλικά συμφέροντα, ποὺ διαφέρει ἐπίσης ἀπὸ τὴν στοιχειώδη ἀνθρώπινη συνείδηση, δηλαδή ἀπὸ τὴν ἱκανότητα νὰ συναναστρεφόμεστε με ἐπιστημονικὲς ἔννοιες, ποὺ εἶναι βέβαια πνευματικὴ ἀλλὰ γενικὴ. Τελικὰ διαφέρει ἀπὸ τὸ πνεῦμα, δηλαδή ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τοῦ προσανατολισμοῦ πρὸς ἰδέες, ποὺ εἶναι ἀναντίρρητα πνευματικὸ ἀλλὰ γενικό.

Ὁ Jaspers ἐπιχειρεῖ με τὴν φιλοσοφία του τὴ κατασκευὴ ἑνὸς ἀντίβαρου γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴ διαλεκτικὴ, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν διαλεκτικὴ τοῦ μαρξισμοῦ. Τὴν θεωρεῖ σὰν μιὰ μοντέρνα μορφή τῆς μοιρολατρείας. Δίπλα στὴ μοιρολατρεία τῶν μωαμεθανῶν, τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν στωϊκῶν πρέπει νὰ τεθεῖ (ὁ Jaspers δὲν τὸ διατυπώνει ἔτσι, ἀπὸ τὴ σκοπιὰ του ὅμως θὰ μπορούσε νὰ εἰπωθεῖ) ἡ μοιρολατρεία τῶν διαλεκτικῶν.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι οἱ ἀντιθέσεις στὴ διάσταση τῶν ἀντικειμένων, αὐτὲς οἱ ἐσωτερικὲς πηγὲς τῆς κίνησης καὶ τῆς ἐξέλιξης τῆς πραγματικότητας, μεταβάλλονται μερικὲς φορὲς σὲ καταφύγια τῆς ἀγνοίας καὶ ἡ διαλεκτικὴ μεταμορφώνεται σὲ μέσο γιὰ τὴν ἐξήγηση, δικαίωση καὶ ὁλοκληρωτικὴ κατάφαση τοῦ κάθε τί, πρέπει νὰ ἐξευρεθεῖ —ἀνακάλυψη καὶ ἐφεύρεση συμπίπτουν στὴν περίπτωσή αὐτή— ὁ ἀληθινὸς πυρήνας ἐντὸς αὐτῆς, νὰ σωθεῖ καὶ νὰ ἀναπτυχθεῖ. Καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου ποὺ εἶχε προβληθεῖ καὶ ὑπερτιμηθεῖ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τοῦ Christian Wolff —δηλαδή ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ τάση ποὺ κυριαρχοῦσε στὰ γερμανικὰ πανεπιστήμια τὴν ἐποχὴ τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ ποὺ ἀποτελοῦσε μιὰ σχολαστικοποίηση τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ Leibniz— εἶχε τότε μεταμορφωθεῖ σ' ἓνα τέτοιο μέσον, ὥς τὴ δημοσίευση τῆς διαφωτίζουσας σάτυρας τοῦ Voltaire, δηλαδή τοῦ ἔργου του ὁ *Candide* ἢ ὁ ὀπτιμισμός (*Candide ou l'optimisme*). Κανεῖς δὲν μπορεῖ ἐν τούτοις νὰ ἀρνηθεῖ τὴ σημασία καὶ τὴν ὀρθότητα τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀποχρῶντος λόγου.

Πολὺ περιορισμένα ἀληθεύει τὸ σκίτσο τῆς ἀντίπαλης θεωρίας σ' αὐτὸν τὸν φιλοσοφικὸ ἀνταγωνισμό, ἔτσι ὅπως τὸ σχεδιάζει ὁ Jaspers.

Κατὰ τὸν Jaspers ὁ ἄνθρωπος, σύμφωνα με τὴν μαρξιστικὴ ἀντίληψη, εἶναι ἀπλῶς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνικῆς του θέσης. Οἱ ἰδιομορφίες του ἀπορρέουν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου στέκεται ἐντὸς τῆς κοινωνίας, ἡ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μόνο ἡ συνηρτημένη τῆς κοινωνιολογικὰ νοούμενης κατάστασής του. Ἡ σχεδὸν ὁλοκληρωτικὴ ἐξάρτηση τῆς συνείδησης καὶ τῆς πνευματικότητας ἀπὸ κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ δεδομένα δὲν εἶναι ὅμως γιὰ τὸν Marx μιὰ «ἀεὶ ὡσαύτως» ἔχουσα καὶ ἀναλλοίωτη ἀλήθεια, ἀλλὰ συνακόλουθο ἐκείνης τῆς φάσης τῆς πορείας τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων στὴν ὁποία σχηματίστηκαν καθαρὰ τὰ μέτωπα, καὶ ὅξεῖς ἀνταγωνισμοὶ προμηνύουν τὴν ἐπικείμενη κρίση καὶ κλίση εἴτε πρὸς τὴ μιὰ μεριά εἴτε πρὸς τὴν ἄλλη. Ἡ εἴσοδος ὅμως σ' αὐτὴν τὴν συνειδητότερη

καὶ ὠριμότερη φάση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ εἶναι ἀποφασιστικά, ἂν καὶ ὄχι ὀλοκληρωτικά, τὸ ἔργο τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ διαβλέπει τὶς λανθάνουσες τάσεις καὶ ἐφαρμόζει τὸ μοχλὸ τοῦ μετασχηματισμοῦ, δηλαδή ποὺ περνάει στὴν ἐπαναστατικὴ πράξη.

Ὁ Marx κάνει στὴν «τρίτη θέση του γιὰ τὸν Feuerbach» μιὰ σαφέστατη κριτικὴ τῆς ὑλιστικῆς διδασκαλίας γιὰ τὴν ἀλλοίωση τῶν συνθηκῶν καὶ τῆς ἀγωγῆς, γιὰ τὴν ἀλλοίωση ποὺ ἐπιφέρουν οἱ συνθῆκες καὶ ἡ ἀγωγή. Ἡ διδασκαλία αὐτὴ ξεχνάει, κατὰ τὸν Marx, ὅτι οἱ συνθῆκες πρέπει νὰ μετασχηματιστοῦν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ὅτι ὁ παιδαγωγὸς πρέπει νὰ ἀγωγηθεῖ. Ἡ μεταμορφώνουσα ἐπίδραση ἐξωτερικῶν παραγόντων ἐπάνω στὸν ἄνθρωπο εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυση μιὰ ἐπίδραση τοῦ ἴδιου ἐπάνω στὸν ἑαυτό του γιὰτὶ τὸ διαμορφῶνον περιβάλλον εἶναι τὸ περιβάλλον ποὺ ἀρχικὰ σχηματίστηκε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἢ ἓνα περιβάλλον ποὺ τοῦτος διάλεξε γιὰ νὰ ἐνταχθεῖ ἐντὸς αὐτοῦ. Τὸ πῆδημα μὲ τὸ ὁποῖο ξεφεύγει ἀπὸ τὴν ἀποξένωση ποὺ εἶχε καταντήσῃ συνηθισμένη καὶ οἰκεία, καὶ ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ μιὰ στάση ποὺ ἐπὶ ἓνα διάστημα εἶχε θεωρηθεῖ σὰν αὐτονόητη, ἂν καὶ πίεζε, εἶναι αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουν ὁ μὲν Marx ἐπαναστατικὴ πράξη ὁ δὲ Jaspers ἐπανάσταση τῆς νοοτροπίας.

Καὶ οἱ δύο ὑπονοοῦν τὸ ἴδιο. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται μόνο στὸ ἐξῆς: Ὁ Jaspers ζητάει τὴν ἀργὰ ὠριμάζουσα καὶ στὸ τέλος πάντα ξαφνικὰ παρουσιαζόμενη μετατροπὴ μόνο μέσα στὸν κόσμον τῶν ἐννοιῶν καὶ στὸ πεδίο τῆς δράσης τοῦ ατόμου, ἐνῶ ὁ Marx ἐπεξεργάζεται καὶ ὑπογραμμίζει τὴν περίπτωσιν στὴν ὁποία μιὰ ἱστορικὰ σχηματισμένη ὁμάδα ἢ ἓνα τμῆμα μέσα στὴν κοινωνία ταυτίζεται μὲ τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς ὅλης κοινωνίας καὶ κατευθυνόμενο ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐνδιαφέροντα ἀλλοιώνει τὶς κοινωνικὲς συνθῆκες.

Ἡ τοποθέτηση τοῦ ἐλεύθερου αὐτοῦ μετασχηματισμοῦ στὴν περιοχὴ τῆς ιδέας καὶ τῆς ἠθικῆς, ὅπως τὸ ἀπαιτεῖ ὁ Jaspers, καὶ ὁ ἠθικοπολιτικὸς πουαντιλισμὸς —ὅπως θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς χρησιμοποιώντας ἓναν ὄρο τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης— ποὺ συνδέεται μὲ ἐκείνη τὴν τοποθέτηση, πρέπει νὰ ἀντικρυστοῦν μέσα στὸ πλαίσιο τῶν γεγονότων ἀπὸ τὸ 1918-1933 καὶ νὰ ἐρμηνευθοῦν σὰν μιὰ προσπάθεια καταπολέμησης καὶ ἄμβλυνσης τῆς ἐπαναστατικῆς ἀτμόσφαιρας ποὺ κυριαρχοῦσε τότε ἀνάμεσα στοὺς ἀσυμβίβαστους ἀντιπάλους τῆς δημοκρατίας. Τὸν καιρὸ ποὺ γεννιόταν ἡ πρώτη γερμανικὴ δημοκρατία στὴν Βαϊμάρη ἀναφύονταν καὶ οἱ τάσεις πρὸς τὴ διεξαγωγὴ μιᾶς συντηρητικῆς ἐπανάστασης, τάσεις ποὺ στρέφονταν κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ νέου κράτους, ποὺ θ' ἀπολυτοποιοῦσαν τὴ φυλὴ καὶ τὸ ἔθνος καὶ ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ ἐπαναφέρουν τὴν παλαιὰ διάρθρωση τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων. Ὁ Ludendorff συμμαχοῦσε μὲ τὸν Χίτλερ ὁ ὁποῖος ἀργότερα μπορούσε νὰ παρατήσῃ μιὰ τέτοια ὑποστήριξη. Τὸ 1922 δολοφο-

νήθηκε ὁ ἄνδρας ποὺ ἀνῆκε στὴν ἀνοικτὴ ἀστικὴ τάξη, καὶ ποὺ ἐμφανίζει στὴν πνευματικὴ του διάπλαση ἀρκετὲς ὁμοιότητες μὲ τὸν Jaspers. Ὁ πρωτεργάτης τῆς συνθήκης τοῦ Rapallo, ὁ Walter Rathenau, ἔπεσε θῦμα ἐνέδρας, ἐνῶ βρισκόταν στὸ αὐτοκίνητό του. Ὁ Jaspers εἶχε κάνει δυὸ χρόνια προηγουμένως μιὰ ωραία ὁμιλία γιὰ τὸν Max Weber, ποὺ τιμήθηκε ἀπὸ τὸν Jaspers, πρὸς μεγάλη δυσαρέσκεια τοῦ Heinrich Rickert, σὰν φιλόσοφος. Ἡ δολοφονία τοῦ Rathenau δὲν ἀποτέλεσε ὅμως εὐκαιρία γιὰ μιὰ παρόμοια ὁμιλία ἢ ἓνα ἄρθρο, ἂν καὶ αὐτὸς ἐπίσης ἦταν ἓνας φιλόσοφος.

Οἱ στοχαστὲς σιωποῦσαν. Τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν διαπιστώθηκαν καθарότερα ἀπὸ τοὺς διανοούμενους καὶ τοὺς δημοσιογραφοῦντας συγγραφεῖς σὰν τὸν Ernst Toller, Kurt Tucholsky καὶ Carl von Ossietzky. Μόνον αὐτοὶ ἀνησυχοῦσαν σοβαρὰ καὶ ἔβλεπαν ὅτι ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ κατάσταση ἀπαιτοῦσε τὸν συναγερμό.

Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τῆς ἐποχῆς μας δημοσιεύθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1931 καὶ ἔγινε ἀντικείμενο νέας ἐπεξεργασίας γιὰ τὴν πέμπτη ἐκδοσὴ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1932, τῇ στιγμῇ ποὺ ἡ δημοκρατία διέτρεχε τὸν μέγιστο κίνδυνο ἀπὸ τοὺς ἐθνικοσοσιαλιστὲς. Ὁ Jaspers παρατηρεῖ στὸ σημείωμα ποὺ προτάσσει στὶς μεταπολεμικὲς ἐκδόσεις αὐτοῦ τοῦ κειμένου ὅτι ἐκεῖνο τὸν καιρὸ εἶχε ἀσαφὴ γνώση τοῦ φασισμοῦ, ἡ δὲ εἰκόνα ποὺ εἶχε ἀπὸ τὸν ἐθνικοσοσιαλισμὸ ἦταν ἀκόμα πιὸ ἀκαθόριστη. Διαπραγματεύεται ἐν τούτοις μιὰ ὄψη τῆς ἐθνικοσοσιαλιστικῆς ιδεολογίας στὸ ἐν λόγω ἔργο. Μέσα στὸ πλαίσιο τῆς προσπάθειας νὰ θέσει σὲ ἀμφιβολία τὴν φιλοσοφικὴ σημασία τῆς ἀνθρωπολογίας ἐξετάζει τὴν ρατσιστικὴ θεωρία τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ καὶ φυσικὰ τὴν ἀπορρίπτει. Στεκόμενος στὴν ἀνθρωπιστικὴ σκοπιὰ ἐπισύρει τὴν προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστη στὰ ὡμὰ αἰτήματα ποὺ προβάλλουν ἡ θεωρία τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου, οἱ ψυχοθεραπευτικὲς συνταγὲς τῆς ψυχανάλυσης καὶ οἱ εὐγονικὲς ὁδηγίες τῆς ρατσιστικῆς θεωρίας.

Ἀπὸ τὴν ἴδια σκοπιὰ προέρχεται ἡ ὑπόδειξη ὅτι ὁ ἄνθρωπος γίνεται σήμερα τὸ μέσον τῆς τεχνικῆς διεξαγωγῆς τῆς κρατικῶς ὀργανωμένης βίας, ἐνῶ ἄλλοτε ἦταν ἔτοιμος νὰ ὑπερασπίσει καὶ νὰ ἐπεκτείνει τὴν προσωπικὴ του ζωὴ χρησιμοποιώντας τὸ ὄπλο (πβ. σ. 84). Καὶ ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς γνήσιας φιλοσοφικῆς σκοπιᾶς θυμίζει ὁ συγγραφέας, ἀντιμετωπίζοντας τὴν διαστρεβλωμένη φιλοσοφία καὶ τοὺς ἱρρασιοναλισμοὺς ὅλων τῶν εἰδῶν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει —γιὰ νὰ μείνει ἄνθρωπος— νὰ πορευθεῖ μέσα στὸ χῶρο τῆς συνείδησης, καὶ ὅτι τὸ σύνθημα «ἄς ἐπιστρέψουμε ἀπὸ τὴ συνειδητότητα σὲ ὅ,τι δὲν ἔχει συνείδηση: στὸ αἷμα, στὴν πίστη, στὸ χῶμα, στὴν ψυχὴ, στὸ παραδεδομένο, σὲ ὅ,τι δὲν ἐπιδέχεται ἐρωτήσεις», ὁδηγεῖ στὴν πλάνη καὶ στὴ διαφθορά.

Ἀπὸ τὴν ἔγνοια γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς συνειδητότητας, ποὺ παραμένει ὅμως στὸν Jaspers γενικὴ, γιὰ τὴν ἀνύψωση τοῦ ἀτόμου σὲ ὑπεύθυνο καὶ

ανεξάρτητο άνθρωπο αναβλύζει ή αντιπάθεια του Jaspers πρὸς τὴ μᾶζα. Ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀντιπάθεια πάλι πηγάζει ή ἀρνητική του στάση ἀπέναντι στὴν κυριαρχία τῆς γραφειοκρατίας, ἀκριβέστερα στὴν κυριαρχία τῆς μᾶζας μέσω τῆς γραφειοκρατικῆς ρυθμισμένης ὕλικῆς πρόνοιας. Αὐτὴ ή ἀρνητική στάση διακλαδώνεται. Ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρὰ προβάλλει μιὰ σκεπτική ὡς κριτική στάση ἀπέναντι στὰ δημοκρατικὰ καθεστῶτα: «Σπάνια βρίσκεται ἓνας ἄνθρωπος ποὺ ἀναλαμβάνει ἀληθινὰ εὐθύνη. Τὸ πλῆθος τῶν ὑπευθύνων ποὺ φέρνει ἐπάνω ή τύχη ἔχει μιὰ τέτοια θέση ποὺ δὲν ἐπιτρέπει τὴ λήψη ἀποφάσεων. Κλιμακωτὲς ἀρχές, ἐξεταστικὲς ἐπιτροπές, ὑπομνήματα συμβουλίων πραγματογνωμοσύνης. Ὁ ἓνας τὸ φορτώνει στὸν ἄλλο. Στὸ βάθος στέκεται ή ἐξουσία τοῦ λαοῦ σὰν μᾶζα ποὺ φαινομενικὰ παίρνει τὶς ἀποφάσεις ψηφίζοντας στὶς ἐκλογές».

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ προβάλλει ὁ δεύτερος κλάδος: Ἡ πολεμική κατὰ τῆς ιδέας τῆς ἰσότητος, κατὰ τῆς προφανοῦς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων. Ἡ νοσταλγία τοῦ ἀρχηγοῦ, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ὁποίου ή προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο συνυφαίνονται μὲ τὴν ἄμεση πραγματικότητα, γιατί καταλαμβάνει τὴ θέση τοῦ ἐργαζόμενου ἀκατάπαυστα. Ἡ λύπη γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι μὲ τὸν ἐξισωτικὸ τρόπο ζωῆς τῶν μαζῶν ἐξαφανίζεται ή μορφωμένη τάξη ποὺ εἶχε ἀναπτύξει τὴν πειθαρχία τῆς σκέψης καὶ τοῦ αἰσθήματος χάρις στὴν συνεχή ἄσκηση, πρᾶγμα ποὺ τῆς ἐπέτρεπε νὰ ἀποτελεῖ τὴν ἡχὼ πνευματικῶν κατακτήσεων (πβ. σ. 115 πβ. ἐδῶ τὴν ἀλλοιωμένην στάση ἀπέναντι στὶς μᾶζες καὶ στὴν παιδεία τους στὸ ἔργο *Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἱστορίας*, 1949). Τὸ αἶτημα τῆς γνήσιας ἀλληλοβοήθειας τῶν συνειδητῶν, ἀρίστων καὶ ἐλαχίστων. Δὲν ἐπιτρέπεται ὅμως αὐτοὶ νὰ καθηλώνονται, ὅπως τονίζει ὁ Jaspers, σὲ μιὰ ἀριστοκρατικὴ κάστα ἢ ἓναν ὄμιλο ὁμαδικῆς ἀρχηγίας, γιατί τότε μεταμορφώνονται, ἂν καὶ μειονότητα, σὲ μιὰ ὁμάδα ποὺ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὰν μᾶζα, ἐφόσον μέσα σ' αὐτὴν τὴ μειονότητα ἀποφασίζει ή γνώμη τῆς πλειοψηφίας καὶ ἀνάγλυφες, τὸν μοναδικὸ καὶ ἀναντικατάστατο ἄνθρωπο χαρακτηρίζουσες ιδιότητες δὲν γίνονται ἀνεκτές. Ἐκεῖνοι οἱ ἄριστοι καὶ ἐλάχιστοι πρέπει νὰ σχηματίσουν ἓνα σύλλογο μοναδικῶν ἀνθρώπων ποὺ διατηροῦν τὴ μοναδικότητά τους, ὄχι βέβαια ἓνα σύλλογο ἐγωϊστῶν, ὅπως τὸν ἠθελε ὁ Stirner.

Ἡ τάση τοῦ Jaspers νὰ χρησιμοποιεῖ μόνο ἔννοιες ποὺ ἐφαρμόζονται σὲ ἄτομα καὶ ή ἀδυναμία νὰ ἀναλύσει τὴ συμπλοκὴ πολιτικο-κοινωνικῶν δυνάμεων στὴν συγκεκριμένη κατάσταση, ποὺ προέρχεται ἀπὸ ἐκείνη τὴν τάση, ἐξηγοῦν πῶς ὁ Jaspers δὲν εἶδε ὅτι οἱ σκέψεις του ποὺ ἀναφέραμε συμβάλλουν ἐπίσης στὴν ἐνίσχυση ἐνὸς ρεύματος ποὺ στρέφεται, φαινομενικὰ τουλάχιστον, ἀλλὰ ἐν μέρει καὶ οὐσιαστικά, κατὰ τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ θαυμάζει τοὺς λίγους ἐκλεκτοὺς ποὺ ἀναλαμβάνουν τὴν ἀρχηγία. Ὁ Jaspers ἔχει ἀδιάσειστη ἐμπιστοσύνη στὴν πάντα πραγματοποιήσιμη δυνατότητα

τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀναθεωρήσει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του καὶ νὰ θεωρήσει τὴν πορεία τῶν πολιτικῶν καὶ ἱστορικῶν γεγονότων σὰν τὸ βάδισμα μιᾶς ὁμάδας ἀτόμων ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ἀγνοήσουν τὴν ἑκκληση τοῦ νοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας πρὸς τὸν νοῦ καὶ τὴν ἐλευθερία γιὰ μιὰ πνευματικὴ ἐπικοινωνία καὶ συναλλαγὴ ἄνευ ὁρίων. Μὲ αὐτὴ τὴν ἐμπιστοσύνη βρίσκεται ὁμως σὲ ἀντίθεση ἡ συχνὴ μνεία τῆς γνήσιας, τῆς ἀδιαπέραστης γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τῆς πραγματικῆς ἱστορικῆς μοίρας ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνάλυσης τοῦ προβλήματος τοῦ πολέμου ποὺ κατὰ τὸν Jaspers θὰ ἔπρεπε ἐνδεχομένως, προβλέποντάς τον, νὰ πληρώσουμε, νὰ γεμίσουμε μὲ τὸ νόημα ἑνὸς ἱστορικῆς ἀποφασιστικοῦ βήματος (πβ. ἀν. σ. 94).

Οἱ μεγάλες καταστροφές μέσα στὸ ἱστορικὸ γίνεσθαι περικαλύπτονται ἀπὸ τὸν Jaspers μὲ τὴ μοῖρα. Ὁ Jaspers ἀρνεῖται ὅτι ἡ ἱστορία πραγματώνει τὰ αἰτήματα τοῦ λόγου καὶ ἀποκρούει τὴν πίστη τοῦ Schiller καὶ τοῦ Hegel ὅτι ἡ παγκόσμια ἱστορία ὁδηγεῖ τελικὰ στὸν χωρισμὸ δικαίων καὶ ἀδίκων. Οἱ συνέπειες τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου φωτίζονται ἢ μᾶλλον σκεπάζονται μὲ τὴ βοήθεια τῆς φράσης: «ἡ πραγμάτωση στὴν ἀποτυχία μπορεῖ νὰ εἶναι ἐξ ἴσου σημαντικὴ μὲ τὴν πραγμάτωση ποὺ φέρνει ἡ ἐπιτυχία. Κανεὶς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ πεῖ ποιά ἔχει τὴν προτεραιότητα μπροστὰ στὸ θεῖο ἐπέκεινα» (σ. 97). Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο παύσει νὰ εἶναι ὁρατὸς ὁ οὐσιαστικὸς σκοπὸς ἐκείνου τοῦ πολέμου, δηλ. ἡ ἐξαφάνιση τῶν μεγάλων ἡπειρωτικῶν μοναρχιῶν.

Τὴ δημοσίευση τοῦ *Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τῆς ἐποχῆς μας* ἀκολούθησαν ἡ *Φιλοσοφία* μὲ τὰ τρία τμήματά της: «ὁ φιλοσοφικὸς προσανατολισμὸς μέσα στὸν κόσμος», «ὁ φωτισμὸς τῆς ὑπαρξης» καὶ «Μεταφυσικὴ». Μετὰ *Νοῦς καὶ ὕπαρξη*¹ (*Vernunft und Existenz*), ὁ Nietzsche, ὁ Descartes καὶ ἡ φιλοσοφία. Μὲ τὸν τελευταῖο κύκλο παραδόσεων τοῦ στὴν Heideberg πρὶν ἀπ' τὴν ἀπόλυσή του ἀνέπτυξε ὁ Jaspers διεξοδικώτερα, ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἀλήθεια καὶ ἐπιστήμη* τὴν θεμελιακὴ γιὰ τὴν φιλοσοφικὴ λογικὴ τοῦ ἔννοια τοῦ περιέχοντος. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1937 ἔκανε στὴν

1. Ἡ τοποθέτηση τοῦ νοῦ φιλοσοφικῶς ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν ὑπαρξη εἶναι μιὰ σημαντικὴ ἀλλαγὴ στὸν κόσμος τῶν ἐννοιῶν τοῦ Jaspers. Ὅφειλεται στὴν ἀρνητικὴ ἐντύπωση ποὺ τοῦ ἔκαναν τὰ συνθήματα τῶν ἐθνικοσοσιαλιστῶν, ποὺ ἐπικαλοῦνταν τὸ αἷμα καὶ τὸ χῶμα —τὸ κοινὸ αἷμα καὶ τὸ πατρικὸ χῶμα—, δηλαδή παράγοντες ἐξωλογικούς, ἐν μέρει μάλιστα ἀντιλογικούς. Ἐνδιαφέρουσες ὑποδείξεις πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση κάνει ὁ Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος στὸ βιβλίο του *Ἀγαπημένη μου Χαϊδελβέργη*, Ἀθήνα 1980. Τὸ τρίτο κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, ἀφιερωμένο στὴν παρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ Jaspers καὶ τῶν προσωπικῶν συναντήσεων τοῦ Θεοδωρακόπουλου μαζί του, ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη, ποὺ θέλει ν' ἀσχοληθεῖ μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, τὴν καλύτερη εἰσαγωγὴ.

Φραγκφούρτη προσκαλεσμένος από ένα έξω-πανεπιστημιακό ίδρυμα τρεις διαλέξεις περί της φιλοσοφίας της ύπαρξης. Λίγο πριν τόν είχαν απομακρύνει από την έδρα του, επειδή ή γυναίκα του είναι Έβραία.

Στις εβδομάδες που μεσολάβησαν από την απόλυση μέχρι τον Σεπτέμβριο έγραψε το κείμενο αυτών των διαλέξεων, έχοντας τη συνείδηση πως παρατηρεί στον κατοπινό επίλογο, ότι δεν θα του δινόταν πια άλλη ευκαιρία να μιλήσει ή να γράψει δημόσια. *Η Φιλοσοφία της ύπαρξης (Existenz-philosophie)*, που δημοσιεύθηκε το 1938 υπό τον τίτλο *Υποστασιακή φιλοσοφία μεταφρασμένη από τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο στα Έλληνικά στο Αρχεῖον Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν* (Τόμος Θ', τεύχος 2 καὶ 3), παρέμεινε πραγματικά ή τελευταία δημοσίευση του Jaspers ως την εξόντωση του Ναζισμού.

Για τον σημερινό έρευνητή των φιλοσοφικών ρευμάτων του μεσοπολέμου έχει ιδιαίτερη σπουδαιότητα ή προσεκτική ανάγνωση αυτών των κειμένων, για να διαπιστωθεί αν περιέχουν υποδείξεις ή υπονοούμενα που αναφέρονται στη θεωρία καὶ στην πράξη του εθνικοσοσιαλισμού ή αν μπορεί να βρεῖ κανείς μια κρυμμένη προκήρυξη της αντίστασης. Μόνο ἔμμεσες υποδείξεις μπορεί βέβαια να περιμένει κανείς γιατί ο ίδιος ο Jaspers παρατηρεί ανοικτά στον κατοπινό επίλογο ότι οἱ ἄμεσες λείπουν καὶ προσθέτει ἐπεξηγηματικά ότι ο ελεύθερος λόγος θα ήταν θανάσιμος, ότι ανήκε σὲ αὐτούς που είχαν αποφασίσει να μην γίνουν θύματα της οργανωμένης τρομοκρατίας λόγω μιᾶς ἀπροσεξίας, ότι δεν νομίζει ότι θα ἔπαιρνε την ἀπόφαση σὺν μεμονωμένος καθηγητής να περάσει στην πράξη καὶ στην καθαρή καὶ μονοσήμαντη γλώσσα κι αν ἀκόμη ή κατάσταση της υγείας του τοῦ τὸ ἐπέτρεπε. Στην περίπτωση αὐτή κάνει ο Jaspers την ἔμπειρία της ἀδυναμίας του ἑνὸς ἀνθρώπου, την ἔμπειρία της ἰσχύος της ἀμείλικτης διαζευκτικῆς κρίσης: ή ἀποτραβιόμαστε ἀπὸ τὸ κακό, τοῦ ἐγκαταλείπουμε τὸ πεδίο καὶ περιορίζουμε την ἐπιφάνεια ὅπου θα μπορούσε να μᾶς κτυπήσει τὸ ἐλάχιστο ή συντασσόμεθα μὲ ὅσους σκέπτονται ὅμοια.

Ὁ περιορισμός της τρωτῆς ἐπιφάνειας καὶ ή σύγχρονη προώθηση, ή ἀποσκοποῦσα τὴ σκιαγράφηση της διαφορᾶς μεταξὺ της σκέψης του Jaspers καὶ της τότε ἐπίσημης σκέψης του κράτους, ἐκδηλώνεται στην ἐκλογή δύο κεντρικῶν ἐννοιῶν αὐτῆς της σειρᾶς διαλέξεων καὶ στον τρόπο μὲ τον ὁποῖο διαπραγματεύεται τις ἔννοιες αὐτὲς ο Jaspers. Οἱ δύο κεντρικὲς ἔννοιες ὀνομάζονται «ἐξαίρεση καὶ ἐξουσία». Ἡ ἐξαίρεση καὶ ή ἐξουσία εἶναι κατὰ τον Jaspers δύο ἱστορικὲς πραγματικότητες μέσω των ὁποίων ἐμφανίζεται τὸ ὄντως ὄν καὶ ἀποκαλύπτεται ή ἀληθινὴ καὶ για τὴ διάνοια πάντα ἀπροσπέλαστη ἀλήθεια. Εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο τὸ μονόγραμμα τοῦ θείου ἐπέκεινα ἐπάνω στον ὁρατὸ κόσμο. Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ή ἐξοικείωση μὲ ἱστορικὲς μορφὲς μέσα στις ὁποῖες πῆρε ή ἰδέα της ἐξουσίας σάρκα καὶ ὅστᾳ δὲν ἀπο-

τελεῖ ποτὲ κατὰ τὸν Jaspers τὴν ἀπόλυτη δικαίωση καὶ δικαιολόγηση μιᾶς ὀρισμένης καὶ συγκεκριμένης ἐξουσίας. (*Φιλοσοφία τῆς ὑπαρξῆς*, Βερολῖνο 1956, σ. 47). Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο θυμίζει ἐπίσης ὁ Jaspers ὅτι ἡ ἀπόκλιση καὶ ἡ φθορὰ τῆς ἐξουσίας εἶναι δυνατές, ἀφοῦ κάθε ἄνθρωπος σὰν ἄτομο πέφτει κάποτε στὴν πλάνη καὶ δὲν ἀποτελεῖ ποτὲ τὸν ὁλόκληρο ἄνθρωπο (πβ. σσ. 42 καὶ 44).

Ὁ Jaspers ἐπισημαίνει ἐπίσης ὅτι ἡ ἀπόκλιση τῆς ἐξουσίας εἶναι ἀναπόφευκτη ὅταν θέλει νὰ κρατηθεῖ σὰν τάξη κάποιων ἀνθρώπων ποὺ δὲν ἔχουν πραγματικὴ δύναμη στὰ χέρια τους καὶ ποὺ δὲν εἶναι πρόθυμοι νὰ προσφέρουν τὶς θυσίες καὶ νὰ τολμήσουν τὴν ἀβεβαιότητα καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ προϋποθέτουν ἡ κατάκτηση καὶ κατοχὴ τῆς (πβ. σ. 44). Ἐδῶ ὅμως πρέπει νὰ ἀπαντήσουμε ὅτι ἡ πραγματικὴ δύναμη, ἡ προθυμία γιὰ θυσίες καὶ τὸ θάρρος προφανῶς δὲν ἐξαρκοῦν γιὰ τὴ νομιμοποίηση τῆς ἐγκαθίδρυσης μιᾶς ἐξουσίας καὶ ἀκόμα λιγώτερο γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς αἰώνιας διάρκειάς της. Ἡ παγκόσμια ἱστορία ἐξ ἄλλου ποὺ ὁδηγεῖ τελικά, παρὰ τὴν ἀντίρρηση τοῦ Jaspers, στὸ χωρισμὸ δικαίων καὶ ἀδίκων ἔφερε πάντα τὴ διάβρωση καὶ τὴν κατάρριψη τῶν ἐξουσιῶν. Τὴν ἔφερε καὶ τότε ἀκόμη ὅταν οἱ κύριοι, τῆς ἐξουσίας «κέκτηντο» τὰ κατηγορήματα ποὺ ἀπαριθμεῖ ὁ Jaspers, δηλ. ἂν καὶ οἱ κύριοι ἦταν δυνατοί, πρόθυμοι καὶ τολμηροί.

Ἡ ἔκθεση τοῦ προβλήματος τῆς ἐξουσίας ἀποκορυφώνεται στὴν κατάφαση τῆς ἐξουσίας μὲ τὴ βοήθεια κάποιας διαλεκτικῆς. Οἱ πόλοι τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐξουσίας πρέπει, κατὰ τὸν Jaspers, νὰ διατηρηθοῦν, καὶ ὁ дуϊσμός νὰ παραμείνει, γιατί οἱ ἐκ τῆς ἐλευθερίας πηγάζουσες ὁρμές καὶ βουλές πρέπει νὰ διαμορφωθοῦν καὶ νὰ χαλυβδωθοῦν μὲ τὴν ἀντίσταση τῆς ἐξουσίας ἐπὶ τῆς ὁποίας προσκρούουν. Ἡ ἐξουσία ἀντιστεκόμενη δίνει μορφή καὶ σύστημα καὶ ἀποκλείει τὶς τυχαῖες ὁρέξεις (πβ. ἂν. σ. 42). Εἶναι φανερό ὅτι ἐδῶ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀντίστασης τῆς ἐξουσίας στὴν ἐλευθερία καὶ ὅχι τῆς ἐλευθερίας στὴν ἐξουσία καὶ ὅτι ὁ πρῶτος τρόπος τῆς ἀντίστασης θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Jaspers ὡς ὁ χρησιμότερος καὶ πολυτιμότερος.

Ἡ προβολὴ τοῦ θεωρήματος τῆς ἀέναης ἐπιστροφῆς τῶν ἐξουσιῶν, ποὺ διαφέρουν μόνο στὸ περιεχόμενο, καὶ τῶν καθεστώτων ποὺ ἀλληλοδιαδέχονται ἔτσι ὥστε τὸ καθένα τους στηρίζεται πάνω σὲ κάτι ποὺ ἐπέφερε τὴν κατάλυση τοῦ προηγούμενου καθεστώτος (πβ. ἂν. σ. 41) δὲν ἦταν ἀπὸ φιλοσοφικὴ σκοπιὰ σκόπιμη ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, δημιουργεῖ ἐξ ἄλλου τὴν ἐντύπωση ὅτι στὴν περιοχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἱστορίας ἐπιστρέφει τὸ οὐσιαστικὰ αὐτὸ κατὰ τὸν αὐτὸ τρόπο αἰωνίως σὰν νὰ ἦταν μιὰ μοῖρα ποὺ κρέμεται ἀπὸ ψηλὰ καὶ προσδιορίζει μὲ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα τὰ ἀνθρώπινα νοήματα καὶ πράγματα. Τὰ λόγια τοῦ Kant γιὰ τὸν κηδεμονευόμενο ἄνθρωπο, τὸν ἐξ ὑπαιτιότητός του κηδεμονευόμενο, δηλαδή λόγῳ τῆς ὀκνηρίας καὶ τῆς δειλίας του, συμβάλλουν σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ στὴ λύση τοῦ προ-

βλήματος της κηδεμονεύουσας εξουσίας και της αναζήτησης της κηδεμονίας. Τò πρόβλημα αὐτὸ εἶναι στὴν ἐποχὴ τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ καὶ τῶν εἰδικῶν ἐπὶκαιρο. Τὰ λόγια τοῦ Kant ἐκφράζουν τὸ πνεῦμα τῆς γνήσιας ὑπαρξιακῆς φιλοσοφίας, τῆς φωτίζουσας φιλοσοφίας τοῦ διαφωτισμοῦ: «Εἶναι δύσκολο γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὸν καθένα, νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴν κηδεμονία ποὺ τοῦ ἔχει γίνει σχεδὸν δεύτερη φύση. Τὴν ἀγάπησε στὸ μεταξὺ καὶ στὴν ἀρχὴ εἶναι ἀληθινὰ ἀνίκανος νὰ μεταχειριστεῖ τὸ μυαλό του, γιὰτὶ δὲν τὸν ἄφησαν ποτὲ νὰ τὸ ἐπιχειρήσει. Καθιερωμένοι δεσμοὶ καὶ τύποι, αὐτὰ τὰ μηχανικὰ ὄργανα μιᾶς ἔλλογης χρήσης ἢ μᾶλλον κατάχρησης τῶν φυσικῶν του ἱκανοτήτων εἶναι οἱ χαλκάδες, ποὺ, δένοντάς του τὰ πόδια, τὸν κηδεμονεύουν παντοτεινά. Αὐτὸς ποὺ θὰ κατόρθωνε νὰ τοὺς πετάξει ἀπὸ πάνω του μόνο τρικλίζοντας, παρ' ὅλα αὐτά, θὰ πηδοῦσε πάνω ἀπ' τὸ στενότερο αὐλάκι, ἐπειδὴ δὲν ἔχει συνηθίσει νὰ κινεῖται ἔτσι ἀδέσμευτα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο εἶναι μόνο λίγοι αὐτοὶ ποὺ πέτυχαν κατεργαζόμενοι τὸ πνεῦμα τους, νὰ ἀπορρίψουν τὴν κηδεμονία καὶ νὰ βαδίσουν ἐν τούτοις μὲ σίγουρο βῆμα. Πιὸ εὐκολο εἶναι ὅμως νὰ διαφωτιστεῖ τὸ κοινὸ χρησιμοποιοῦντας τὶς δικές του δυνάμεις. Αὐτὸ γίνεται δέ, ἀναπόφευκτα, ἀρκεῖ νὰ τοῦ ἀφεθεῖ ἡ ἐλευθερία», (Kant, 'Απάντηση στὸ ἐρώτημα: τί εἶναι ὁ διαφωτισμός; *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?*).

Ἐνῶ γιὰ τὸν Jaspers ἡ ἀπὸ τὴν πίστη μας περιβαλλόμενη ἐξουσία εἶναι ἀρχικὰ ἡ μοναδικὴ πηγὴ μιᾶς γνήσιας παιδείας, ποὺ διαμορφώνει τὸν πυρήνα τοῦ ἀνθρώπου (πβ. σ. 41), εἶναι αὐτὴ ἡ ἐξουσία γιὰ τὸν Kant μόνο ἡ χρονικὴ ἀφετηρία τῆς ἀσταμάτητης καὶ ἐντεινόμενης αὐτο-ἀπελευθέρωσης καὶ αὐτο-μεταμόρφωσης τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὰ λόγια τοῦ Kant, τοῦ κοινοῦ (publikum). Ἐνῶ ὁ πρῶτος ἐπικαλεῖται τὴν προϊοῦσα ἀπελευθέρωση μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐξουσίας, προβλέπει ὁ δεῦτερος τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν ἐξουσία, τὴν τελικὴ ἀπομάκρυνσή της. Οἱ δύο στάσεις ποὺ περιγράψαμε ἔχουν βέβαια καὶ ἓνα σημεῖο ἐπαφῆς. Ἐν τούτοις δὲν μπορεῖ νὰ παραγνωρίσει κανεὶς ὅτι τὸ ἄρθρο τοῦ Kant γιὰ τὸ ἐρώτημα, τί εἶναι ὁ διαφωτισμός, γράφθηκε μὲ τὸ πνεῦμα τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασης καὶ ὅτι στὶς διαλέξεις τοῦ Jaspers γιὰ τὴ φιλοσοφία τῆς ὑπαρξιακῆς διατυπώθηκε τὸ πνεῦμα μιᾶς ἀπολιτικῆς φιλοσοφίας ἢ μᾶλλον μιᾶς θεωρητικῆς προσπάθειας, ποὺ περνάει ἀπὸ τὰ προβλήματα τῶν διανθρώπινων σχέσεων κατ' εὐθείαν στὰ πολιτικὰ ὑπερπηδώντας τὰ κοινωνικά, δηλαδὴ τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργοῦν οἱ τάξεις, οἱ ἀντιθέσεις τους, ἡ βαθμιαία συγχώνευσή τους καὶ ἡ ἐνδεχόμενη ἐξαφάνισή τους.

Κατὰ τοῦ αὐτάρεσκου διαχωρισμοῦ μιᾶς ομάδας ἀνθρώπων ποὺ χαρακτηρίζονταν ὡς καθαρῶς ἀρία γιὰ νὰ προχωρήσει ἀπὸ ἐδῶ στὴν ἀπαγωγὴ τοῦ δικαιώματος τῆς κυριαρχίας, ἐπίσης κατὰ τῆς ἀπὸ τὴν προσωπικὴ προσπάθεια ἀπαλλάσσουσας ἀναγνώρισης ἑνὸς ἀλάνθαστου ἀρχηγοῦ, ποὺ στέκεται

σ' ἓνα ἄλλο ξεχωριστὸ ἐπίπεδο πάνω ἀπὸ τὴν ὁμάδα, στρέφονται τὰ ἀκόλουθα λόγια τοῦ Jaspers: «Ἡ ἐξαίρεση δὲν εἶναι ἓνα σπάνιο φαινόμενο ποὺ συναντᾶμε μόνο πλησιάζοντας στὰ ὅρια, ἀλλὰ ὁ πανταχοῦ παρὼν χαρακτήρας κάθε δυνατῆς ὑπαρξῆς» (πβ. ἀν. σ. 32).

Μὲ τὴ λέξη ἐξαίρεση δὲν ἐννοεῖται ἐδῶ ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ κάθε ἑνὸς ἀνθρώπου, δὲν ἐπισημαίνεται τὸ γεγονὸς ὅτι καθένας ἔχει ιδιότητες ποὺ τὸν ξεχωρίζουν ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους καὶ τοῦ ἀνήκουν ἀποκλειστικά. Αὐτὴ ἡ μοναδικότητα καὶ ἀποκλειστικότητα, ποὺ ὁ Max Stirner τὴν κάνει κεντρικὴ κατηγορία τοῦ ἔργου του *Ἁ μοναδικὸς καὶ ἡ ἰδιοκτησία του* ἀνήκει προφανῶς σὲ κάθε ἄνθρωπο, κατὰ τὸ *principium identitatis indiscernibilium* τοῦ Leibniz γενικώτερα σὲ κάθε ὄν, ἀκόμη καὶ σὲ δύο σταγόνες νερό. Τὸ θέμα τῆς ἐξαίρεσης γίνεται μόνο ἐκεῖ ἰδιαίτερα ὀξὺ καὶ δύσκολο ὅπου δὲν διαπραγματευόμαστε τὴν ὀριζόντια ποικιλία ἀλλὰ τὴν κάθετη ἱεραρχία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ὄντων. Μιὰ τέτοια ἱεράρχηση, μιὰ πρὸς τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἀδελφосύνη ἀντιφάσκουσα κλιμάκωση τοῦ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, θίγει ὁ Jaspers ἐξετάζοντας τὴν ἐννοια τῆς ἐξαίρεσης. Ξεδιπλώνοντας τὶς διαφορὲς ὅψεις ἐπιχειρεῖ βέβαια νὰ συμφιλώσῃ τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἀνισότητα (ὑπὸ τὴν ἐννοια τῆς κλιμάκωσης). Τὸ κατορθώνει τοποθετώντας ἀμφότερες ἐπάνω στὴ βάση τῆς ὑπαρξιακῆς ἐλευθερίας καὶ διαχωρίζοντας ἐντὸς τῆς ἐλευθερίας τὴ διάσταση τῆς ἀπλῶς δυνατῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴ διάσταση τῆς πραγματοποιημένης καὶ πραγματικῆς. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ λαοὶ εἶναι ἴσοι καθόσον εἶναι ἐλεύθεροι, ἀκριβέστερα καθόσον ἔχουν τὴ δυνατότητα, τὴν ἐλευθερία, τὴν εὐκαιρία νὰ ἀφυπνίσουν καὶ νὰ κινητοποιήσουν τὴν ἐντὸς αὐτῶν κατὰ τὸν αὐτὸ τρόπο κοιμωμένη ἐλευθερία. Ἡ ἀνισότητα τῶν ἀνθρώπων ὅμως ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά εἶναι ἀναμφισβήτητη. Εἶναι μάλιστα κατὰ τὸν Jaspers δίκαιη καὶ δικαιολογημένη γιὰτί λίγοι —ὄχι ὅλοι—, δηλαδή μόνο οἱ ἐξαιρέσεις, ἀνορθώνονται καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν ἱκανότητα ποὺ ἔχουν νὰ ἀνυψώσουν τὴ μέσα τους ἐλευθερία ἀπὸ τὴν ὄντολογικὴ στάθμη τῆς δυνατότητας σ' αὐτὴν τῆς πραγματικότητας, καὶ νὰ χρησιμοποιήσουν ἀκολούθως τὴν πραγματωμένη ἐλευθερία γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ὅλης προσωπικότητας. Ἀνάπτυξη ποὺ μὲ τὴ σειρά της ἐπιδρᾷ καὶ ἐνισχύει τὴ μετατροπὴ τοῦ δυνάμει ἐλευθέρου σὲ ἐνεργεῖα ἐλεύθερο.

Οἱ σκέψεις αὐτὲς τοῦ Jaspers ἐγκλείουν ἓναν ἀληθινὸ πυρήνα. Στὴ δικαίωση τῆς ἐξαίρεσης λείπει ὅμως ἡ ὑπόδειξη ὅτι γιὰ τὴν κινητοποίηση τῆς ἐλευθερίας, εἴτε τῆς δικῆς μας εἴτε τῶν ἄλλων, ἀρκεῖ οὐσιαστικὰ ἡ ἀναστόμωση: ὁ παραμερισμὸς τοῦ ἀντιστεκόμενου ἐμποδίου, ἡ ἀφαίρεση τοῦ πιέζοντος ξένου σώματος, ἡ ρευστοποίηση τοῦ συμπαγοῦς στερεοῦ, δηλαδή τοῦ ἤδη ὥριμου, ποὺ ἀνακόπτει τὸ φύεσθαι τοῦ ὑπανάπτυκτου καὶ θέλει νὰ διαιωνίσει τὴν ἐξαιρετικὴ θέση του.

Σ' ένα πλήθος δημοσιεύσεων τῶν πρώτων χρόνων μετὰ τὸν τελευταῖο πόλεμο ἀφιερώνει ὁ Jaspers στὴν κριτικὴ τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ καὶ στὴν πολιτικὴ καὶ φιλοσοφικὴ πολεμικὴ εὐρὺ χῶρο. Ὁ Jaspers μποροῦσε τώρα νὰ μιλάει καὶ νὰ γράφει πάλι δημόσια καὶ νὰ ἐργαστεῖ μαζὶ μετὰ τὸν ἱστορικὸ Alfred Weber γιὰ τὴν ἐπαναλειτουργία τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. Γιὰ τὶς 14 Ἀπριλίου εἶχε ὀριστεῖ ἡ σύλληψη καὶ μεταφορὰ τοῦ Jaspers καὶ τῆς γυναίκας του, πρᾶγμα ποὺ ἀπεσοβήθη μετὰ τὴν εἴσοδο τοῦ ἀμερικανικοῦ στρατοῦ στὴν Heidelberg τὴν 1η Ἀπριλίου.

Ὁ τόνος τῆς κριτικῆς τοῦ Jaspers εἶναι ἐν μέρει ὀξύτατος, μιλάει περὶ «θηρίων» καὶ περὶ τοῦ «κράτους ἐγκληματιῶν». Ἡ ἐρμηνεία του ὁμῶς τῶν γεγονότων τῆς ναζιστικῆς 12ετίας χρειάζεται συμπλήρωση: Εἶναι πεπεισμένος ὅτι ἡ πολιτικὴ μεταβολὴ πέτυχε τότε χάρις στὴν βίαιη ἐγκαθίδρυση καὶ στὴ μέθη τοῦ πληθυσμοῦ ποὺ ἀκολούθησε (πβ. «Περὶ τοῦ ζῶντος πνεύματος τοῦ Πανεπιστημίου»: στὸ *Rechenschaft und Ausblick*, Μόναχο 1951, σ. 173). Δὲν μνημονεύει ὅτι οἱ ἐθνικοσοσιαλιστὲς μπῆκαν στὴν Κυβέρνηση τηρώντας, τυπικὰ τουλάχιστον, ὅλους τοὺς κανόνες τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας. Πρῶτα ἐγκαταστάθηκαν καὶ μετὰ κατάργησαν τὰ δημοκρατικὰ ἱδρύματα καὶ τὰ πολιτικὰ κόμματα. Ἡ δὲ μεταβολὴ δὲν στηρίχθηκε τόσο στὴ μέθη τοῦ πληθυσμοῦ ὅσο σ' ἓνα πληθυσμὸ ποὺ ἀφομοίωσε τὰ κηρύγματα τῆς τότε διαδεδομένης, ἀκρωτηριασμένης καὶ διαστρεβλομένης φιλοσοφίας, ποὺ πῆρε στὰ σοβαρὰ καὶ πίστεψε τὶς φράσεις ἐκείνου τοῦ κατασκευασμένου νιτσεϊσμοῦ. Πειθῶ καὶ μέθη, μεθοῦσα πειθῶ καὶ πείθουσα μέθη ἀλληλεπέδρασαν καὶ ἐνισχύθηκαν ἀμοιβαῖα.

* * *

Μέσα στὸν κόσμον τῶν ἐννοιῶν τοῦ Jaspers ὁδηγοῦν ὅλοι οἱ δρόμοι στὸ ὑπερβατικὸ ἐπέκεινα, δηλαδή στὸ ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴ πίστη ἀγκαλιασμένο θεῖο. Τὸ ὑπερβατικὸ ἐπέκεινα εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ὁψεις τοῦ περιέχοντος καὶ τοῦτο θυμίζει τὸ περιέχον τῶν προ-σωκρατικῶν φιλοσόφων τῆς φύσης. Ἡ ἐννοια τοῦ περιέχοντος στὸν Jaspers παραμένει ὁμῶς ἐντελῶς χωρὶς καθορισμοὺς καὶ χωρὶς ιδιότητες, κυρίως δὲ χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰν ἀρνητικὴν ιδιότητα: δὲν σημαίνει μὲ κανένα τρόπο κάτι ὑλικό. Ἡ ἀπόρριψη κάθε συγκεκριμένου καὶ θετικοῦ προσδιορισμοῦ τόσο στὴν περίπτωσιν τοῦ περιέχοντος ὅσο καὶ στὴν τοῦ ὑπερβατικοῦ ἐπέκεινα εἶναι ἡ αἰτία τῆς δυσφορίας τοῦ γνωστοῦ θεολόγου τῆς Βασιλείας Karl Barth, ποὺ γράφει, ὑπονοώντας τὸν Jaspers: «Πάρα πολὺ συχνὰ λένε 'Θεὸς' καὶ ἐννοοῦν μ' αὐτὸ τὸ σύμβολο μόνον ἓνα κάτι, δηλαδή ἐκεῖνο τὸ ὑπερβατικὸ ἐπέκεινα, τὸ ἀπροσδιόριστο, στεῖρο καὶ τελικὰ φοβερὰ βαρετὸ πού, ἀντὶ νὰ ἀποτελεῖ ἓνα γνήσιο ἀντίκρυ, ἓνα ὁλοκληρωτικὰ καὶ ἀληθινὰ ἄλλο, κάποιο πραγματικὰ ἐξωτερικὸ καὶ

ἀνεξάρτητο θὰ ἐρμηνευθεῖ πολὺ σωστότερα ἂν ὀνομαστεῖ ἀπατηλὴ ἀντανά-
κλαση τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας, προβολή της στὸν κενὸ χῶρο ὅπου ὅποιο-
δήποτε ἀντικείμενο ἀπουσιάζει». Ὁ Jaspers ἀπαντάει ἐδῶ ὀρθῶς ὅτι ἡ σκέψη
τοῦ ἀντίκρου καὶ τοῦ ἀληθινὰ ἄλλου, τοῦ πραγματικὰ ἐξωτερικοῦ καὶ ἀπὸ τὴν
ἀνθρώπινη σκέψη ἀνεξάρτητου θείου πρέπει νὰ θεωρηθεῖ, ὅταν ἐμφανίζεται
μέσα στὰ πλαίσια τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, σὰν βλασφημία (πβ. *Ἡ
φιλοσοφικὴ πίστις ἀπέναντι στὴν ἀποκάλυψη*, *Der philosophische Glaube
angesichts der Offenbarung*, Μόναχο 1962, σ. 485). Καὶ τονίζει ὅτι ἡ φιλο-
σοφία εἶναι χρονικὰ πρότερη καὶ ὑπαρξιακὰ ἀρχικότερη ἀπὸ τὴν βιβλικὴ
παράδοση, ὅτι εἶναι συγχρόνως σὲ θέση ν' ἀκούσει καὶ τὴν ἀλήθεια τῆς
βίβλου καὶ νὰ τὴν καταλάβει. Ἀπαιτεῖ τὴν εἰρηνικὴ καὶ ἐντιμὴ συνύπαρξη
τοῦ πιστεύοντος στὴν θρησκευτικὴ ἀποκάλυψη μὲ τὸν φιλοσοφικὰ πιστεύον-
τα. Ἡ συνύπαρξη ὅμως δὲν πρέπει, κατὰ τὸν Jaspers, νὰ ὀδηγήσει σὲ μιὰ
ἄμβλυνση τῶν δύο αἰχμῶν, δηλ. τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀποκάλυψης, καὶ σὲ μιὰ
ἀδρανὴ καὶ φιλήσυχη ἀδιαφορία. Ὁ πιστεύων στὴν θεία ἀποκάλυψη καὶ ὁ
φιλοσοφῶν θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ καταφέρουν νὰ ἐκτιμήσουν ἀλλήλους ἀνα-
λογιζόμενοι ὅτι στὸ ὑπαρξιακὸ βάθος συμπίπτουν καὶ ὅτι ἀπὸ αὐτὸ τὸ βάθος
βγαίνει ἓνας κορμὸς ποὺ διακλαδώνεται, ἴσως, σὲ ἐκάστοτε διαφορετικὸ
ὕψος, στὶς δύο στάσεις.

Ἡ ἐλευθερία κατὰ τὸν Jaspers δὲν εἶναι αὐτάρκης γιατί χρειάζεται τὴν
ἐξουσία. Κάθε ἐξουσία ὅμως βασίζεται τελικὰ ἐπάνω στὸ θεῖο ὑπερβατικὸ
ἐπέκεινα (πβ. *Φιλοσοφία καὶ κόσμος*, Μόναχο 1958, σσ. 55 κ.ἐξ.).

Στὴν *Εἰσαγωγὴ στὴ Φιλοσοφία* ποὺ ἔχει φθάσει μέχρι τώρα τὶς 106.000
ἀντίτυπα δείχνει ὁ Jaspers τὴν ὁδὸ ποὺ συνδέει κατ' εὐθείαν τὴν ἐλευθερία μὲ
τὸ θεῖο. «Ὅπου εἶμαι παραγματικὰ ἐλεύθερος», γράφει ἐδῶ, «εἶμαι συγχρό-
νως βέβαιος ὅτι δὲν τὸ χρωστάω στὸν ἑαυτό μου». (*Εἰσαγωγὴ στὴ Φιλοσο-
φία*, *Einführung in die Philosophie*, Μόναχο 1953, σσ. 63 κ.ἐξ.) Αὐτὴ ἡ βε-
βαιότητα, συνδυασμένη μὲ τὴ σκέψη ὅτι μπορεῖ νὰ εἶμαι ἐλεύθερος μόνο μὲ
τὴ βοήθεια κάποιου ποὺ βρίσκεται πέραν τοῦ ἑγώ μου καὶ πέραν τοῦ περι-
βάλλοντός μου, ποὺ ἐπιδρᾷ ἐπάνω μου καθορίζοντάς με, μὲ τρέπει, κατὰ τὸν
Jaspers, πρὸς τὸ θεῖο καὶ πρὸς τὴ γνώση ὅτι ὡς ἐλεύθεροι ἀποτελοῦμε ἐμεῖς
οἱ ἴδιοι τὸ δῶρο ποὺ μᾶς ἐδῶρισε ἡ θεότητα. Ἡ συνειδητοποίηση τῆς ἐλευ-
θερίας χρησιμοποιεῖται ἐδῶ γιὰ τὸ πῆδημα στὸν βίον ποὺ ἔχει ἐμπιστοσύνη
στὴ θεότητα χωρὶς ὅμως νὰ ἐπαφίεται ἀποκλειστικὰ σ' αὐτήν.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι μόνο ἡ ἀντίληψη σύμ-
φωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἐλευθερία εἶναι κάτι ἔτοιμο, κάτι ποὺ δὲν γνωρίζει βαθ-
μίδες ἢ παραλλαγές καὶ ποὺ συνεπῶς πρέπει νὰ ταχθεῖ ἢ στὴν περιοχὴ τοῦ
εἶναι ἢ στὴν περιοχὴ τοῦ μηδενός, μὲ ἄλλα λόγια μόνο ἡ μετατροπὴ τῆς
ἀναγνωρισμένης ἐλευθερίας σὲ χειροπιαστὸ πρᾶγμα ἐπιφέρει ἀναγκαστικὰ
μέσα στὴ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἀποτελέσματα ποὺ θεωρεῖ ὁ Jaspers.

Ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι ὅμως ποτὲ χειροπιαστὸ πρᾶγμα. Χαρακτηρίζεται, αὐτὴ καὶ ὅ,τι τῆς μοιάζει, ἀπὸ τὴν ἱκανότητα νὰ παρουσιάζεται σὲ ἄπειρες βαθμίδες καὶ σὲ ἀναρίθμητες ἀποχρώσεις. Δύναται διατρέχοντας ἓνα ἐντατικὸ συνεχές, νὰ βυθιστεῖ τελικὰ στὴ νύχτα τοῦ μὴ ὄντος καὶ νὰ ἀφανιστεῖ. Μπορεῖ ἐπίσης νὰ κάνει τὴν ἀντίθετη διαδρομὴ καὶ νὰ ξετυλιχθεῖ παίρνοντας σὰν ἀφετηρία τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του καὶ σύγχρονα τὸ σχεδὸν ἀντίθετό του· στὴν περίπτωση αὐτὴ τὴν μὲ τὴν ἀνελευθερία ταυτόσημη διαφορικὰ μικρὴ ἐλευθερία. Ὁ Jaspers πλησιάζει σ' αὐτὴν τὴν ἐρμηνεία, ποὺ ἀναιρεῖ τὴν ἀντίληψη τῆς ἐλευθερίας ὡς δῶρο, ὅταν δοκιμάζει νὰ συμφιλιώσῃ τὴν ἰσότητα μὲ τὴν ἀνισότητα ἐκθέτοντας τὸ πρόβλημα τῆς ἐξαίρεσης.

Ὁ Jaspers ἀποδεικνύει τὴν παρουσία τοῦ θεοῦ προϋποθέτοντας τὴν ἐξαρτημένη ἐλευθερία. Αὐτὴ ἡ μέθοδος θυμίζει τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ θεοῦ στὴν κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἀπὸ τὸν Kant. Ἡ ἀναμφισβήτητη παρουσία τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἠθικῆς συνείδησης καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ τὸν ἠθικὰ καὶ πρακτικὰ προσανατολισμένο λόγο νὰ ἀξιῶσῃ ἓναν κόσμον ὅπου κυριαρχεῖ τὸ ἀγαθὸ καὶ ὅπου τὸ εὖ ζεῖν ἀντανακλᾷ τὸ εὖ πράττειν ὁδηγοῦν κατὰ τὸν Kant τὸν καθαρὸ πρακτικὸ λόγο, δηλαδὴ τὴ βούληση στὴν γιὰ τὴν ἠθικὴ πράξιν ἀπαραίτητη ὑπόθεση τῆς ὑπαρξης τοῦ θεοῦ. Ὁ Kant ὀνομάζει αὐτὴ τὴν ἀπαραίτητη ὑπόθεση καὶ προϋπόθεση αἶτημα, *postulat*. Ἐνῶ ὅμως στὸν Kant αὐτὴ ἡ σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ ἀναπόφευκτη διεύρυνση τοῦ λόγου, ἡ ἀποσκοποῦσα στὴ θεμελίωση τῆς ἠθικῆς πράξης καὶ τῆς ἠθικῆς συνείδησης, δὲν δεσμεύει οὐδαμῶς τὸν μεμονωμένο θεωρητικὸ λόγο τὸν ὅποιο ἐκπροσωποῦν, κατὰ τὸν Kant, οἱ ἀρχαιότατοι Ἕλληνες φιλόσοφοι δηλαδὴ οἱ προσωκρατικοὶ φυσιολόγοι, ἐγκαταλείπει ὁ Jaspers τὸ χωρισμὸ τοῦ λόγου σὲ θεωρητικὸ καὶ σὲ πρακτικὸ καὶ ἀκολουθῶς δίνει στὴν ἠθικὴ ἀπόδειξη τῆς ὑπαρξης τοῦ θεοῦ μιὰ θεωρητικὴ ἐπίφαση: τὴν ἀνακηρύσσει σὲ ἀπόλυτη φιλοσοφικὴ ἀλήθεια ποὺ ἰσχύει σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς παραστατικῆς δύναμης τοῦ ἀνθρώπου, λοιπὸν καὶ μέσα στὸν τομέα τοῦ θεωρητικοῦ στοχασμοῦ.

Ὁ Jaspers ἀποκρούει τὶς τρεῖς παλαιᾶς ἀποδείξεις τῆς ὑπαρξης τοῦ θεοῦ, τὴν κοσμολογικὴ, τὴ φυσικοθεολογικὴ ἢ τελεολογικὴ καὶ τὴν ὄντολογικὴ, συγχρόνως ὅμως ἀποκρούει καὶ τὴν κριτικὴ αὐτῶν τῶν ἀποδείξεων, τὴν κριτικὴ ποὺ τοὺς ἔκανε, μὲ ὑποδειγματικὸ τρόπο, ὁ Kant. Προσπαθεῖ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀποδείξεις τῆς ὑπαρξης τοῦ θεοῦ τὸν αὐστηρὰ συλλογιστικὸ χαρακτήρα, γιὰ νὰ τίς νοήσῃ σὰν ὁδοὺς τῆς κατανοοῦσας αὐτοβεβαίωσης, σὰν δρόμους τῆς σκέψης μὲ τοὺς ὁποίους φθάνουμε στὰ ὅρια ὅπου ἡ παράσταση τοῦ θεοῦ παίρνει μὲ ἓνα ἄλμα αὐτονόητη παρουσία στὴ συνείδηση (πβ. *Εἰσαγωγὴ στὴ Φιλοσοφία*, σ. 41), μὲ ἄλλα λόγια σὰν ἐπιβραδύνουσες καὶ σ' ἓνα ἀδιέξοδο ὁδηγοῦσες λοξοδρομήσεις, ποὺ πλησιάζουν παρ' ὅλα αὐτὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ὁρέγεται τοῦ θείου στὰ ὅρια καὶ ἔτσι στὴν

ἀφετηρία τοῦ ἄλματος. Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἐξάγεται ὅτι ἡ διαπίστωση τοῦ Heine ὅτι ἡ κριτικὴ τοῦ Kant εἶναι ἡ σπάθη μὲ τὴν ὁποία ἐξετελέσθη ὁ ἐξωθη-σκειτικὸς θεϊσμός (deismus) στὴν Γερμανία, ἦταν πρῶιμη. Ὁ Jaspers τὸν βοήθησε νὰ ἀναγεννηθεῖ. Μετὰ τὸν φυσικοθεολογικὸ ντεϊσμό τοῦ δέκατου ὀγδόου αἰῶνα ἦρθε ὁ ὑπαρξιακὸς ντεϊσμός τοῦ εἰκοστοῦ.

Δίπλα στὴν ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ζήσει κεκαλυμμένος καὶ προστατευμένος ἀπὸ ἓνα θεὸ παντοδύναμο, πανάγαθο καὶ παντογνώστη ἢ ὅπως προτιμᾷ νὰ διατυπώνει ὁ Jaspers, δίπλα στὴν τόλμη νὰ διαμορφώσουμε τὴ ζωὴ μας σύμφωνα μὲ τὴν πίστι «ὁ Θεὸς ὑπάρχει» ἀναγνωρίζει ὁ Jaspers σὰν ἰσοτιμὴ τὴν ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ριχθεῖ στὴν περιπέτεια τῆς ἐπιστήμης, νὰ προελάσει ἐρευνητικὰ στὴν περιοχὴ τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἀρχῶν. Θεωρεῖ τὸ φανέρωμα τῆς ἐπιστήμης τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀπὸ τὴν ὁποία κατάγεται πνευματικὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὡς τὸ σημαντικώτατο γεγονὸς μετὰ τὸν ἱστορικὸ ἄξονα τοῦ 500 π.Χ., δηλαδὴ μετὰ τὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ζοῦσαν στὶς ἀνατολικὲς ἀκτὲς τῆς Μεσογείου οἱ Ἑβραῖοι προφῆτες καὶ οἱ Ἰῶνες φιλόσοφοι, στὶς νότιες ὑπώρειες τοῦ Ἰμαλάια ὁ Βούδδας καὶ στὴν Ἀπὼ Ἀνατολὴ ὁ Κονφούκιος. Χωρὶς τὴ δίοδο μέσα ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην εἶναι σήμερα —ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Jaspers— ὁ ἀληθινὸς καὶ γνήσιος ἐρευνητικὸς στοχασμὸς ἐντελῶς ἀδύνατος.

Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θεωρήσουμε τὴν ἐπιστήμην οὔτε σὰν ἓνα σκαλὶ ποὺ μποροῦμε ὅταν θέλουμε νὰ ὑπερπηδήσουμε, οὔτε σὰν τὴν σήμερα κυριαρχοῦσα μειονεκτικὴ μορφή μιᾶς σπουδαιότερης διανοητικῆς προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου, σὰν ἓνα σταθμὸ τῆς πορείας πρὸς τὸν ὀλοσχερὴ ἀφανισμό τοῦ εἶναι (Heidegger).

Ἐπιτυχῶς στρέφεται κατὰ τῆς γνώμης τῶν Spengler, Keyserling καὶ Heidegger ὅτι οἱ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία χειραφετημένες ἐπιστῆμες καὶ οἱ φάσεις τῆς χειραφέτησής τους πρέπει νὰ ἀναχθοῦν στὴν ὠμὴ θέληση τῆς δύναμης. Οἱ ἐπιστῆμες ὑποστηρίζονται καὶ ὑποκινοῦνται κατὰ τὸν Jaspers ἀπὸ τὴ θέληση τῆς ἀλήθειας. Θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ συμπληρώσει: ἀπὸ τὴ θέληση τῆς ἀλήθειας ποὺ γίνεται κριτικότερη ἀπέναντι στὸν ἑαυτὸ της καὶ ποὺ στρέφει τὴν προσοχή της πρὸς τὶς ἀλλοιώσεις τοῦ περιβάλλοντός μας κόσμου. Ἐνῶ ὁ Heidegger προτείνει τὴν ἀπαγωγὴ τῶν κατακτήσεων τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὸ εἶναι ποὺ κυριαρχεῖ τὸν ἄνθρωπο, διατάσσοντάς τον νὰ νοεῖ καὶ νὰ διανοεῖται, καὶ παράλληλα τὴν ἀπαγωγὴ τῶν ἐπιστημονικῶν κατακτήσεων ἀπὸ τὴ θρασύτητα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ τρέπεται ἀποκλειστικὰ πρὸς τὰ σκεύη καὶ τὴν κατασκευή, ἐρμηνεύει ὁ Jaspers τὴ φιλοσοφία καὶ τὶς ἐπιστῆμες σὰν ἀποκρυσταλλώματα τῆς μιᾶς θεωρητικῆς ἐνέργειας ποὺ συγκροτεῖ τὴ φιλοσοφία χωρὶς ὅμως νὰ ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Jaspers τὸ μοναδικὸ συστατικὸ της. Θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι ὁ Jaspers ἐπαναλαμβάνει: «πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει». Ἡ φιλία τῆς γνώσης

καὶ ἡ τάση πρὸς τὸν θεωρητικὸ βίον εἶναι ὅμως στὸν Jaspers κεκραμένη μετὴν ἐπιθυμία τῆς προσωπικῆς γνησιότητος. Ἡ θεωρητικὴ ἀποφυγὴ τῆς ἀναλήθειας καὶ ἡ ἠθικὴ ἀποφυγὴ τοῦ ψεύδους εἶναι συνυφασμένες μεταξύ τους καὶ μετὴν ἀποφυγὴ τῆς αὐταπάτης, δηλαδή τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ἀπατηλὴ γνώμη ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι γιὰ τοὺς θνητοὺς κάτι τὸ ἄφθαστο καὶ ἀπροσπέλαστο.

Παρά τὴν θετικὴν στάση ἀπέναντι στὴν ἐπιστήμη τῶν νεώτερων χρόνων καὶ ἀπέναντι στίς πηγές ἀπὸ ὅπου τούτη ξεπήδησε λείπει ἡ ἐπεξήγηση ὅτι οἱ ἐπιστῆμες δὲν στηρίζονται μόνο ἐπάνω στὴν ἀδάμαστη περιέργεια — πού κατὰ τὸν Jaspers λείπει στοὺς Ἕλληνες — γιὰ κάθε τυχούσα πραγματικότητα καὶ ὅτι δὲν ἄνοιξαν μόνο ἐντελῶς νέα πεδία γιὰ τὴν παρατήρηση καὶ τὴν ἔρευνα, ἀλλὰ ὅτι καὶ πέραν αὐτοῦ ἀνύψωσαν μαζί με μιὰ προσεκτικώτερη φιλοσοφία τὴν ἔλλογο φύση τοῦ λόγον ἔχοντος ζώου πού ὀνομάζεται ἄνθρωπος σ' ἓνα ἀνώτερο ἐπίπεδο. Τὸ καινούργιο πού ἐμφανίστηκε μετὰ τὴ βοήθειά τους δὲν ἔχει μόνο τὸν χαρακτήρα τῆς αὔξησης δηλαδή τοῦ ἐκτατικοῦ πλέον· πρέπει σύγχρονα νὰ προσαγορευθεῖ σὰν ἔνταση.

Ἄς προστεθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἀπαγωγὴ τῶν ἐπιστημῶν βάσει τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι γεννήθηκαν ἀπὸ τὴν πίστιν στὴν ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη περιγραφομένη δημιουργία τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μηδενὸς (πβ. τὴν ὁμιλία τοῦ Jaspers ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς 500ετηρίδας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βασιλείας ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἀλήθεια καὶ Ἐπιστήμη, Wahrheit und Wissenschaft* 1960) δὲν εἶναι ἱκανοποιητικὴ. Κατὰ τὸν Jaspers εἶναι ἡ θεώρηση τοῦ κόσμου σὰν κόσμου δημιουργημένου ἀπὸ τὸν θεὸ ἐκ τοῦ μηδενὸς αὐτὸ πού ὀδηγεῖ στὴν ἀντίληψη ὅτι ὁ κόσμος εἶναι καλός, ὅτι ὅλα ἐντὸς αὐτοῦ, ἀκόμη καὶ τὸ μεμονωμένο τὸ μικρὸ καὶ τὸ ἄσχημο, εἶναι καλὰ καὶ ἄξια νὰ γίνουν ἀντικείμενα τῆς γνώσης. Μετὰ τὴν ἐμφάνισιν αὐτῆς τῆς ἀντίληψης σχηματίζεται κατὰ τὸν Jaspers ὁ χῶρος ὅπου μποροῦν νὰ φυτρώσουν οἱ ἐπιστῆμες καὶ νὰ ἀναπτυχθεῖ τὸ ἐπιστημονικὸ ἦθος.

Τὴν ἀγάπην ὅμως γιὰ τὴ λεπτομέρεια καὶ γιὰ τὴ φυσιογνωσίαν τὴν βρίσκουμε ἤδη στὸν Ἀριστοτέλη καὶ στὴ σχολή του. Ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη τῶν νεώτερων χρόνων χαρακτηρίζεται ἀπὸ κάτι ἄλλο· ἀπὸ τὴ σκέψη πού καταλύει τὴν ὀπτικὴν ἀπάτη, τὴν ἀπάτη τῶν αἰσθήσεων καὶ αἰσθητηριακῶν κρίσεων γενικώτερα. Μετὰ τὴν ὀξυνση τῆς κριτικῆς τῶν φαινομενικῶν δεδομένων τῶν αἰσθήσεων καὶ μετὰ τὸν συστηματικὸν σκεπτικισμόν, πού εἰσάγει τὸν νοερὸν (Galilei) καὶ τὸν φυσικὸν πειραματισμόν (Francis Bacon) συμβαδίζει ὁ ἀγώνας κατὰ τῆς Ἀριστοτελοπτολεμαϊκῆς ἀστρονομίας, πού εἶχε καθιερώσει ἡ ἐκκλησία, καὶ κατὰ τῆς ἀρχαϊκῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴν κίνησιν. Τὸ θεμέλιον τῆς νεώτερης ἐπιστήμης δὲν ἀποτελεῖ ἡ πίστις «ὅλα εἶναι καλὰ» ἀλλὰ ἡ σκεπτικὴ στάσις σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποία οἱ ἄμεσα δεδομένες ἐμπειρικὲς κρίσεις μας, δηλαδή οἱ ἀμέσως μετὰ τὴς αἰσθήσεις συνδεδεμένες, εἶναι

κακές. Μὲ ἄλλα λόγια: τὸ στὴν ἀρχὴ πάντα παρουσιαζόμενο μίγμα τῶν δεδομένων αἰσθήσεων καὶ λογικῶν ἐπεξεργασιῶν εἶναι ἀπατηλό. Πρέπει πρὶν προχωρήσουμε, νὰ ἀποσυντεθεῖ στὰ συστατικά του στοιχεῖα.

Ἡ σκεπτικὴ στάση ποὺ ἀναφέραμε διατυπώνεται κατὰ κλασικὸ τρόπο στὴν πρώτη *meditatio* τοῦ Descartes. Ἐκφράζει τὸ δυνάμωμα τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ ἀτόμου στὸν ἑαυτό του — τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἐγκαταλείπει τὴν ἐστία του καὶ διασχίζει τοὺς ὠκεανούς, γιὰ νὰ προμηθευθεῖ τὰ ἀκριβὰ μυρωδικὰ καὶ ὑφάσματα ἀπὸ τὸν τόπο τῆς παραγωγῆς, τοῦ ἀνθρώπου, ἐπίσης, ποὺ θέλει νὰ ὑπερπηδήσει τοὺς μεσάζοντες ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στὸν θεὸ καὶ ἀσπάζεται τὸν προτεσταντισμό.

Τόσο ἡ περιφρόνηση τῆς ἐπιστήμης ὅσο καὶ ἡ στὴν ἐπιστήμη ἀναφερόμενη ἀπλοϊκὴ πίστη, δηλαδή ἡ ἀπλοϊκὴ ἐμπιστοσύνη στὰ «τελευταῖα πορίσματα» καὶ ἡ παθητικὴ ἀναμονὴ τῆς αὐτόματης προόδου τῆς ἐπιστήμης, ἀπορρίπτονται ἀπὸ τὸν Jaspers. Τὴν ὑπερβολικὴ αὐτοπεποίθηση καὶ ἄτοπη φιλοσοφικὴ ἀξίωση τῆς ἐπιστημονικῆς συνείδησης τὴν βλέπει ὁ Jaspers ἐντοπισμένη κατὰ πρῶτο λόγο στοὺς μαθητὲς τοῦ Marx καὶ τοῦ Freud. Ἐνῶνει πάντα τὸν Μαρξισμό μὲ τὴν Ψυχανάλυση, γιὰ νὰ δείξει ἀκολούθως ὅτι ἀμφότερες οἱ μορφὲς τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τόσο ὁ καθορισμὸς ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ τάξη καὶ τὴν ἱστορικὴ στιγμή ὅσο καὶ ὁ καθορισμὸς ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν libido, τίς καταπιέσεις της καὶ τίς ἐξευγενισμένες ἐξυψώσεις της, δὲν ἐπιτρέπουν τὴν κατανόηση τοῦ ἀληθινοῦ πυρήνα τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν εἶναι κατάλληλες, κατὰ τὸν Jaspers, γιὰ τὴν θεωρητικὴ διεῖσδυση στὴν τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία ἐξωτερικεύουσα πλαστικότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Σὲ τοῦτο τὸν παραλληλισμό, πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ξεφεύγει τοῦ Jaspers ὅτι ἡ ψυχαναλυτικὴ ἐξύψωση ἀφορᾷ στὴν μεταμόρφωση ἑνὸς ἐξω-συνειδησιακοῦ παράγοντος —δηλαδή τῆς libido— σὲ ψυχικὲς καταστάσεις ἢ δυνάμεις ποὺ ἀνήκουν στὸ χῶρο τῆς πλατιά ἐννοουμένης —συνειδητό, ὑποσυνειδητό (δηλαδή μισοσυνειδητό) καὶ ἀσυνειδητό (δηλαδή κοιμώμενο συνειδητό)— ἐγκλείουσας συνείδησης, ἐνῶ ὁ ταξικὸς καθορισμὸς ἀφορᾷ στὴν ἐπένδυση καὶ μεταμόρφωση μιᾶς παράστασης καὶ γνώσης, δηλαδή στὴ μεταβολὴ ἑνὸς συνειδησιακοῦ στοιχείου σὲ ἓνα ἄλλο, βολικώτερο συνειδησιακὸ στοιχεῖο. Πρέπει δὲ νὰ διευκρινιστεῖ ὅτι τὸν Jaspers δὲν τὸν ἐνδιαφέρουν οἱ ἰδέες τοῦ Karl Marx ἀπὸ ἄποψη γραμματολογικὴ, ἀλλὰ μόνο ὑπὸ τὴ μορφή ὑπὸ τὴν ὁποία κέρδισαν τίς μᾶζες, ὑπὸ τὴν ὁποία τίς οἰκαιοποιήθηκαν οἱ μᾶζες, ὑπὸ τὴν ὁποία μεταβλήθηκαν σὲ ὕλική δύναμη· σὲ μιὰ δύναμη, ποὺ ὅπως φαίνεται νὰ νομίζει ὁ Jaspers, στὴν προέκταση ἀπειλεῖ τὴν ἐλεύθερη παραγωγὴ τῶν ἰδεῶν, παραμερίζοντας τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας καὶ συνεπῶς τὴ διάκριση σὲ ἐξουσιαζόμενους δημιουργοὺς ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, καὶ σὲ ἄρχοντες (ἢ ἀμερόληπτους) ἰδεοπαραγωγοὺς (δηλαδή φιλο-

σώφους) από την άλλη. Αναφέρεται αποκλειστικά στην άπλοποιημένη και σχηματική θεωρία που συναντάει σε πολλούς μαρξιστές.

Στή *Μικρή Σχολή της Φιλοσοφικής Σκέψης* (*Kleine Schule des philosophischen Denkens*, Μόναχο 1965) εκθέτει τη συζήτηση που είχε σε ένα σεμινάριό του με ένα μαρξιστή φοιτητή για την έννοια της ελευθερίας στον Kant. Η επιχειρηματολογία του φοιτητή βασίζεται επάνω στα σχετικά χωρία της *Γερμανικής Ίδεολογίας*. Σύμφωνα μ' αυτά ο Kant είναι εκπρόσωπος του λιμπεραλισμού, όμως λόγω των λιγώτερο αναπτυγμένων οικονομικών σχέσεων και κοινωνικοπολιτικών προστριβών στη Γερμανία παρουσιάζεται μια διαφορά μεταξύ του καντιανού και του πραγματικά και συνειδητοποιημένα ταξικά συμφέροντα διεκδικούντος γαλλικού λιμπεραλισμού: «Ο Kant γκρεμίζει *ο λ ε ς τ ι ς γ έ φ υ ρ ε ς* που συνδέουν την «ελεύθερη βούληση» με την συγκεκριμένα βουλήματα περιέχουσα και τελικά με την άμεσα σε υλικά κίνητρα υπακούουσα βούληση· η μονομέρεια που πηγάζει εξ αυτού αποτελεί το ιδεαλιστικό στοιχείο της καντιανής διδασκαλίας περί της ελευθερίας (πβ. Karl Marx - Friedrich Engels, *Η γερμανική ιδεολογία*, *Die deutsche Ideologie*). Η έρμηνεία αυτού του τμήματος της φιλοσοφίας του Kant από τον Marx εκτίθεται υπερβολικά συνοπτικά από τον φοιτητή, που αρκείται στους ισχυρισμούς: «Η καντιανή σκέψη πρέπει να νοηθεί ως έποικοδόμημα» ή «ή έννοια της ελευθερίας είναι μια αυταπάτη της αστικής τάξης» (πβ. *Μικρή Σχολή της Φιλοσοφικής Σκέψης* σ. 99). Ο Jaspers διαλέγει ένα σχετικά εύκολο αντίπαλο.

Η δημιουργία της θεωρίας, που βάζει την *καθαρή* ελευθερία της βούλησης στο κέντρο της πρακτικής φιλοσοφίας δεν είναι, κατά τον Marx, απλώς μια ελεύθερη πράξη του ποιητικού νοῦ ενός ανθρώπου. Η απολυτοποίηση μιᾶς ιδιότητας, που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη βούληση και που ανέκαθεν είχε διαπιστωθεί, δηλαδή εκείνων των διαφόρων βαθμῶν της έντασης στην προσπάθεια και επιδίωξη, ανάμεσα στους οποίους ο άνθρωπος «παίζει» έχοντας συνείδηση αυτού του —περισσότερο ή λιγώτερο κενού— περιθωρίου, είναι δεμένη σε όρισμένο τόπο, χρόνο και κοινωνική κατάσταση. Ακόμα και η «επαναστατική πράξη» ονομαζόμενη ελεύθερη ανάμιξη του ανθρώπου στο γίνεσθαι (ο μετασχηματισμός των ως τώρα σταθερών και αναλλοίωτων θεωρουμένων συνθηκών) δεν είναι *μόνο* ελεύθερη, με άλλα λόγια, δεν είναι απόλυτα ελεύθερη. Η ωρίμανση της αντικειμενικής κατάστασης μέχρι ένα σημείο είναι αυτή που φωτίζει το μάτι και αφαιρεί τα αντικειμενοῦποκειμενικά εμπόδια, δηλαδή τα αναγκαστικά εγειρόμενα ὑποκειμενικά εμπόδια, που ανέκοπταν την προϋπάρχουσα, άμεση και φυσική τάση του ανθρώπου, να πάρει τη διαμόρφωση της μοίρας του στα χέρια του.

Το κορύφωμα της κριτικής και του ελέγχου που διατυπώνει ο Jaspers

ἀποτελεῖ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας γιὰ τὴ γένεση τῶν θεωριῶν ἐπάνω στὴ γένεση τῆς ἴδιας τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας. Ἀπὸ τούτῃ τὴν ἐφαρμογὴ θὰ προέκυπτε, κατὰ τὸν Jaspers, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν πνευματικῶν ἐπιτευγμάτων ὡς ἀντανακλάσεων τῶν ταξικῶν συμφερόντων εἶναι ἐξαρτημένος ἀπὸ τὴ σκοπιὰ μιᾶς ὀρισμένης τάξης καὶ συνεπῶς δὲν ἔχει γενικώτερο κῦρος. Ὁ Jaspers παραβλέπει ἐδῶ ὅτι ὁ κοινωνιολογικὸς καθορισμὸς καὶ ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον δὲν ἀποκλείουν σὲ κάθε περίπτωση τὴν ἀντίληψη τῆς πραγματικῆς πορείας μέσα στὸν κοινωνικὸ καὶ στὸν φυσικὸ κόσμο. Ἐκείνη ἡ ἐξάρτηση, ἀντιθέτως, καθιστᾷ μερικὲς φορές τὴν ἐμφάνιση τῆς ὀρθῆς θεωρίας δυνατὴ καὶ ἀναγκαία.

Ἡ κοινωνιολογικὴ ἐρμηνεία τῶν νοημάτων καὶ τῆς ἐμφάνισης τῶν ἰδεῶν καὶ θεωριῶν εἶναι ἡ νέα καὶ ἐπιστημονικὴ μορφή τῆς παλαιᾶς φιλοσοφικῆς ἀρχῆς, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία μόνο ἀπὸ τὸ ὅμοιό του γνωρίζεται τὸ ὅμοιο, δηλαδή μόνο αὐτὸ ποὺ εἶμαι ἐγὼ ὁ ἴδιος προσλαμβάνω, βλέπω ἀπέναντί μου, διαπιστώνω γύρω μου. Μὲ τὴν ἀνανέωση τῆς παλαιᾶς ἀρχῆς γίνεται ὅμως καὶ μιὰ προσθήκη: Ὅταν αὐτὸ ποὺ μὲ ἀποτελεῖ παρατείνει περισσότερο τὴ ζωὴ του μένοντας ἀγνοημένο καὶ ἀπρόσεκτο, τότε δὲν βλέπω ἀκριβῶς αὐτὸ ποὺ μὲ ἀποτελεῖ (δηλαδή αὐτὸ ποὺ εἶμαι ἐγὼ ὁ ἴδιος), οὔτε σὲ μένα, οὔτε γύρω μου. Ἡ διάγνωση ἔχει τόση γενικότητα, ὥστε τὸ ἰδιάζον καὶ χαρακτηριστικὸ, ὡς τέτοιο, ἐξαφανίζεται. Ἡ περικαλύπτουσα γενίκευση γίνεται στὴν περίπτωση αὐτὴ ὄργανο τῆς τέχνης τῆς ἐπιβράδυνσης.

Οἱ μετατοπίσεις τοῦ τόνου, οἱ μὲ τὴ βοήθεια ἐνὸς ἀπορητικὰ καὶ ἀγνωστικὰ ἐρμηνευμένου Kant ἐπιτυγχανόμενοι συμβιβασμοὶ καὶ συνθέσεις στὸ ἔργο τοῦ Jaspers, καὶ ἡ προγραμματικὴ ἐγκατάλειψη τῆς ἐξαντλητικῆς διερεύνησης τῶν τελευταίων, κατὰ τὸν Jaspers αἰωνίως αἰωρουμένων προβλημάτων, ποὺ δὲν πρέπει ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ νὰ ἀντιμετωπίσουμε μὲ τὴν πυρρῶνεια «ἐποχῇ», μποροῦν νὰ ἐπιδράσουν στὴν φιλοσοφικὴ σκέψη ἢ θετικά, δηλαδή ἀνησυχαστικά, ἢ ἀρνητικά, δηλαδή ἡσυχαστικά· ἡ ὑφὴ τῆς διανοητικῆς ἱκανότητος τοῦ δέκτη ἀποφασίζει. Ἐχουν δὲ συμπτωματικὴ σημασία γιὰ μιὰ κοινωνία στὴν ὁποία τὰ σταθεροποιημένα ἐνδιάμεσα στρώματα εἶναι ἰδιαιτέρως πολυπληθῆ καὶ ρωμαλέα, ὅμως συγχρόνως ἀμφιβάλλουν ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴ ἔνταξη καὶ πολιτικοποίησή τους καὶ τοποθετοῦν τὸ κοινὸ —μὲ τὸ νόημα τοῦ τὴν ρίζα ἀποτελοῦντος συλλογικοῦ— σὲ μιὰ ἀπρόσιτη, τελικὰ τὴν ἀδιαφορία προκαλοῦσα ἀπόσταση.

Σὲ ἀνθρώπους μὲ αὐτὴ τὴ στάση ἀπευθύνεται ὁ Walter Rathenau ὅταν ζητάει νὰ μὴν θεωροῦμε τὸ κράτος σὰν κάτι ποὺ ἐνδιαφέρει μόνο τοὺς προνομιούχους εἰδικούς, τοὺς γόνους ἀπὸ «τζάκια», τὶς ὁμάδες τῶν κομμάτων, καὶ τὶς τυποποιημένες κοσμοθεωρίες, ἀλλὰ ὅλους, ὄντας ἡ *res publica*, τὸ πρᾶγμα τοῦ δήμου.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Jaspers θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ «μιά ὀψιμη φάση τῆς ἱστορίας τοῦ ἀστικοῦ ἀτομικισμοῦ». Θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ προστεθεῖ, ὅτι δίπλα στὴν ὑπαρξὴ ἀποτελεῖ ὁ λόγος καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ πηγάζουσα ὑπερατομικὴ κοινότητα τὴν δεύτερη ἐστία.

Ἡ ὀνομασία «ἀστικὸς ἀτομικισμὸς» διαλύεται ἐξ ἄλλου ὅταν τὴν κοιτάξουμε ἀπὸ κοντά, γιατί ὁ ἀτομικιστὴς Max Stirner προβάλλει ἀντιαστικά αἰτήματα ἐνῶ ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς ἀστικὸς φιλόσοφος John Locke δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκληθεῖ ἀτομικιστὴς. Τὸ σημαντικώτερο γνῶρισμα στὸ μέχρι τώρα ἔργο τοῦ Jaspers εἶναι ἡ ἐπιδίωξη νὰ ζωντανέψει καί, χωρὶς νὰ τὸ κομματιάσει, νὰ σκορπίσει τὸ κοινὸ ποὺ εἶτε μὲ τὴν ὄψη τοῦ πλατωνικοῦ «ταυτοῦ ἐπὶ πᾶσι» εἶτε μὲ τὴν ὄψη τοῦ κοινωνικὰ συλλογικοῦ, συγγενεύει πάντα μὲ τὸ πνεῦμα, ἂν καὶ οἱ βαθμοὶ συγγενείας εἶναι πολλοί, καὶ πολλές φορές πετρώνει καὶ μεταβάλλεται στὸ ἀπλῶς ἀφηρημένο γενικὸ (σχολαστικὴ μάθηση) καὶ τὸ προσωποποιημένο κοινὸ (προσωπολατρεία). Ὁ Jaspers θέλει νὰ τὸ παρουσιάσει μὲ μιὰ μορφή ποὺ δὲν ξενίζει καὶ ποὺ γίνεται ἀποδεκτὴ. Στρεφόμενος πρὸς τὴν εἰδυλλικὴ αὐτάρκεια καὶ αὐτοκατάφαση γράφει: «Ὁ κίνδυνος τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται στὴ βεβαιότητα ποὺ ἔχει ὅτι εἶναι ἤδη ἐκεῖ ὅπου θὰ μπορούσε νὰ φθάσει» (*Ἡ φιλοσοφικὴ πίστη, Der philosophische Glaube*, 1948).

KARL JASPERS

Zusammenfassung

In dem umfangreichen schriftstellerischen Werk von Karl Jaspers lassen sich vier Gruppen von Schriften unterscheiden und folgenden Stichworten zuordnen: Psychopathologie; Ausarbeitung des eigenen existenz-philosophischen Ansatzes; Auseinandersetzung mit Gestalten der Geschichte der Philosophie; Geschichtsphilosophie und Zeitkritik.

Alle aufgezählten Gruppen dokumentieren das eine und sich durchhaltende Anliegen. Es besteht in der Entfaltung der Problematik der Freiheit, genauer in der Absicherung des Bewußtseins der Freiheit. Dieses Bewußtsein wird in der Psychopathologie methodologisch, in der Existenz-philosophie phänomenologisch-appellativ, in der Geschichte der Philosophie metaphysisch und in der Zeitkritik metakritisch, das heißt durch die Formulierung einer Kritik an den zeitgenössischen Formen der Zurückweisung der Entscheidungsfreiheit des einzelnen gestützt. Kurt Rossman, der Nachfolger von Karl Jaspers auf dem Lehrstuhl der Universität Basel, bemerkt zu Recht: «Wollte man Jaspers' Philosophie auf einen Namen bringen, so könnte man sie nur

eine Philosophie der Freiheit nennen. Sie bestimmt sich als die im Denken über das Denken hinausweisende Vergewisserung der Freiheit des Menschen, die sich nur realisieren kann in der Kommunikation mit seinesgleichen (K. R., Nachwort zu Karl Jaspers: *Über Bedingungen und Möglichkeiten eines neuen Humanismus*, Stuttgart 1951, 89).

Durch das Bestreben geleitet, die Freiheit der Selbstbestimmung vor theoretischen —und nicht nur theoretischen— Angriffen zu retten, läßt sich Jaspers auf die Auseinandersetzung mit Positionen ein, die sich auch politisch artikuliert haben und in der Geschichte wirksam geworden sind. Er verwirft sowohl den Fatalismus der national-sozialistischen Rassenideologie als auch den Fatalismus in dem marxistischen Konzept des Bedingtseins des Bewußtseins durch das Leben und das gesellschaftliche Sein. In den Rahmen derselben Kritik gehört auch die Weigerung, der Freudschen Psychoanalyse eine philosophisch-anthropologische Relevanz zuzugestehen. Im Hinblick auf die Art und Weise, in der die marxistische Philosophie und die Freudsche Anthropologie durch die breite öffentliche Meinung, die stets auf der Suche nach einfachen Erklärungsschemata ist, rezipiert worden und Bestandteile der Allgemeinbildung geworden sind, ist die von Jaspers geleistete Metakritik sinnvoll, beunruhigend, unerläßlich. Man vermißt jedoch das Aufnehmen der Diskussion mit den Autoren selbst, das heißt mit den authentischen Versionen der Versuche, sich von dem emphatischen, auf die unmittelbare Evidenz des Freiheitsgefühls appellierenden Freiheitsbegriff zu distanzieren und Autonomie und Gewissen vor dem Hintergrund der Geschichtlichkeit —sowohl individualgenetisch als auch gattungsgenetisch— vorzuführen. Das Bleibende und Wertvolle in den (meta)kritischen Überlegungen von Karl Jaspers gehört mithin eher der treffenden Zeitdiagnostik an — nicht der philosophischen Analyse und Rekonstruktion.

Hamburg

Christos Axelos